

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

Specifika prevence šikany na 1. stupni ZŠ

Bakalářská práce

Zpracovala: Mgr. Kateřina Pecháčková

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Marta Franclová

Studijní obor: Sociální pedagogika

Datum zadání bakalářské práce: 10. 1. 2011

Datum odevzdání bakalářské práce: 28. 6. 2013

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá problematikou šikany na 1. stupni základních škol. Úvodní kapitoly popisují charakteristiku fenoménu šikany a možnosti prevence na 1. stupni základních škol. Praktická část se opírá o kvantitativní výzkum, který byl proveden mezi učiteli základních škol v okrese Tábor. Výstupem této části bylo zjistit, zda školy věnují pozornost prevenci šikany, zda existují již na 1. stupni ZŠ nějaká preventivní opatření proti šikaně a jestli učitelé ve vyučování využívají preventivní metody proti šikaně. Také byl proveden průzkum mezi žáky prvního stupně základní školy, který měl zjistit, jestli žáci rozumí slovu šikana. Výsledky výzkumu jsou graficky zobrazeny a vyhodnoceny. Závěr praktické části obsahuje doporučení k prevenci šikany.

KLÍČOVÁ SLOVA

Šikana, násilí, dětská agresivita, učitelé, 1. stupeň základní školy, ukazatelé šikany, oběti šikany, agresoři, preventivní opatření proti šikaně na 1. stupni základních škol, preventivní metody proti šikaně ve vyučování.

ABSTRACT

The final bachelor thesis deals with the bullying at the primary schools. Introductory chapters describe the characteristics of the phenomenon of bullying and possibilities of prevention at the primary schools. The practical part is based on quantitative research that was done with teachers from the primary schools in Tábor district. The outcome of this part was to determine whether schools pay attention to the prevention of bullying, whether there are already some preventative measures against bullying at the primary schools and whether teachers use the preventive methods against bullying in the lessons. There was also done exploration between the pupils of primary schools; survey was to determine whether pupils understood the word bullying. The research results are graphically depicted and evaluated. The end of the practical part includes recommendations for the prevention of bullying.

KEYWORDS

Bullying, violence, children's aggression, teachers, primary school, indicators of bullying, victims of bullying, aggressors, preventative measures against bullying at the primary schools, prevention methods of bullying in the lessons.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované a použité literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Táboře dne 28. 6. 2013

.....

Mgr. Kateřina Pecháčková

PODĚKOVÁNÍ

Touto cestou bych chtěla mnohokrát poděkovat paní PhDr. Martě Franclové za odborné vedení bakalářské práce, trpělivost při spolupráci, užitečné rady, vstřícnost a ochotu.

Rovněž děkuji všem ředitelům ve vybraných školách v okrese Tábor, kteří mi umožnili provést dotazování mezi žáky na jejich škole a dále zejména děkuji všem učitelům 1. stupně ZŠ, kteří ochotně vyplnili dotazníky.

OBSAH

OBSAH	6
ÚVOD	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1 Základní vymezení šikany	8
1.1 Co to je šikana	9
1.2 Ukazatelé šikany	10
2 Protagonisté šikany	11
2.1 Oběti	11
2.2 Agresoři	13
2.3 Vzájemné vztahy mezi agresorem a obětí	14
2.4 Pasivní účastníci šikany	15
3 Šikana ve škole	16
3.1 Základní postup při zjištění šikany	17
4 Prevence šikany ve škole	19
4.1 Primární prevence a sekundární prevence	20
4.2 Role učitele	21
4.3 Zamyšlení nad učitelovou prací	26
II. PRAKTICKÁ ČÁST	27
5 Výzkumné šetření	27
5.1 Cíl výzkumného šetření	27
5.2 Stanovení hypotéz	28
5.3 Metody výzkumného šetření	29
5.4 Charakteristika prostředí výzkumného šetření	29
5.5 Výzkumný vzorek	30
5.6 Výsledky výzkumného šetření	32
5.7 Ověření platnosti hypotéz	50
5.8 Doporučené postupy pro prevenci	53
ZÁVĚR	54
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	56
SEZNAM GRAFŮ A TABULEK	58
PŘÍLOHY	59

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá problémem šikany na základních školách a možnostmi prevence. Práce je rozdělena na dvě části. V teoretické části jsou popsány základní teoretické pojmy týkající se šikany a její prevence. V praktické části je pak stěžejní součástí výzkum mezi pedagogy 1. stupně ZŠ. Cílem výzkumu je míra využití preventivních metod proti šikaně na 1. stupni ZŠ a pozornost škol prevenci šikany, dalším záměrem je určit, jakou mají učitelé osobní zkušenost se šikanou a jak je na školách rozšířená. Dále byl proveden průzkum mezi žáky 1. stupně ZŠ, zde bylo cílem stanovit, zda žáci znají slovo šikana a dokáží jej vysvětlit.

Prostředí základních škol by mělo být takové, aby se v něm děti cítily dobře a aby zde byly v bezpečí. Žáci se ve škole setkávají se svými spolužáky, učiteli a s lidmi, které znají, a tak si můžeme myslet, že se ve škole přeci nemohou setkat s žádným nebezpečím. Bohužel v dnešní době je téma násilí a šikany na školách stále aktuálnější. Můžeme se s ním setkat už i u těch nejmenších dětí. Neexistuje škola, kde by se nikdy jakási forma šikany nevyskytla. Šikana na našich školách je považována za problém poměrně častý. Jedná se o závažný jev, před kterým se nemůžeme otočit zády a myslet si, že takové škodolibosti jsou v dětském věku běžné.

Škola je významná pro děti tím, že kromě vzdělávání se zde děti naučí vzorcům chování ve společnosti. Jestliže pak dítě v průběhu školní docházky projde nějakým druhem šikanování jakožto oběť, je zřejmé, že to může velice záporně ovlivnit jeho život. Následky páchané na obětech šikany bývají v mnoha případech velice vážné. Šikana, která se neřeší zároveň pustoší i osobnost agresora, ten se pomocí agrese naučí manipulovat s ostatními a postupem času mu takové jednání přijde jako zcela běžné. Nezanedbatelný dopad má šikana i na její pasivní účastníky, kteří začnou šikanující jednání tolerovat a považovat jej za běžný jev. Všechny děti, které vyrůstají ve skupině, kde vládne agresivita a manipulace si s sebou do života přinášejí negativní vzorce chování, které jim pak mohou ubližovat i v dospělosti.

Na některých školách se může stát, že o těchto věcech nikdo s žáky a rodiči nechce diskutovat, tím se všechny problémy zjednodušují, šikana zůstává bez postihu, a tak může bujet dál. Je jisté, že se šikana ve společnosti bude projevovat vždycky. Ale když přesto pochopíme její příčiny, můžeme přijít i na způsoby, jak ji účinně čelit, jestliže se objeví. Pak také jistě najdeme způsoby, jak nejlépe zasáhnout.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ ŠIKANY

Šikana v dnešní době není žádnou novinkou, je zřejmé, že se musela objevovat již v dřívějších dobách. Agresivním chováním se lidé vyznačovali už odnepaměti. Jistý druh agresivity je přirozenou součástí člověka a pro tyto vlastnosti má každý člověk určité dispozice. Agresivní projevy chování mohou vznikat při neuspokojení základních fyziologických potřeb člověka a do jisté míry souvisí též s emocionalitou jedince. Šikana ve společnosti patří mezi nežádoucí agresivní způsoby chování.

Agresi můžeme rozdělit na dva projevy: agrese fyzická a agrese verbální. Do fyzické agrese spadají taková jednání, která vedou ke zranění jiné osoby či poškození majetku jiné osoby a za verbální agresi jsou považovány urážky, pomluvy a zesměšňování (Gillernová a kol., 2000).

Lze tedy říci, že šikana patří mezi určité druhy agrese. V rámci šikany může jít o hrubé, násilné nebo ponižující chování jednoho člověka nebo více lidí vůči jedinci, který je slabší a který není schopen se adekvátně bránit a nemůže vlastními silami ze situace uniknout. Jedná se o opakované a systematické chování, jehož záměrem je úmyslně někoho zraňovat, očerňovat, či ubližovat jinému jedinci. Nebo jde o chování s cílem ničit či poškozovat osobní věci někoho jiného. Šikana vždy byla a bude jistým sociálně-patologickým projevem mezilidských vztahů. Takové chování je považováno za nedůstojné chování k bližnímu.

V současné škole patří mezi nejzávažnější negativní jevy právě šikana. „Není to pouze záležitost spadající do pedagogiky, ale jedná se o komplexní problém psychologický, sociologický a mravní. Nejedná se jen o jev spojený se školou, šikana se rovněž netýká jenom věkové skupiny dětí a mládeže, nýbrž zahrnuje celé věkové spektrum“ (Bendl, 2003, s. 17).

Podle manželů Kalinských je „šikana ve škole stará jako škola sama. Vždy se našli silnější jedinci, kteří nějakým způsobem ubližovali ostatním. Zůstává otázkou, zda je možné dosáhnout stavu, kdy by se šikanování vůbec nevyskytovalo“ (Kalinská, Kalinský, 2003, s. 98).

1.1 Co to je šikana

Kyriacou uvádí, že některé jazyky nemají pro šikanu své slovo „ve svých pedagogických materiálech se drží anglického termínu bullying. Mnohé země ji jednoduše označují obecnými výrazy jako hrubost nebo agresivitu na školách. Máme-li ovšem šikanu doopravdy pochopit, musíme být v první řadě schopni rozlišit jednorázové projevy hrubého a agresivního chování od dlouhodobého a opakovaného týrání, které je jádrem šikany“ (Kyriacou, 2003, s. 26, 27).

O pojmu šikana Říčan říká, že „šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům“ (Říčan, 1995, s. 25). U nás slovo šikana jako samotný pojem poprvé použil „pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první promluvil před listopadem 1989 veřejně o šikanování v socialistické armádě“ (Říčan, 1995, s. 25).

Pöthe pod pojmem šikany vidí rozsáhlou oblast chování jednoho dítěte nebo více dětí, které má za cíl ohrožit, zneuctit či jinak ublížit jinému dítěti nebo skupině dětí (Pöthe, 1999).

Koukolík a Drtilová za šikanu považují „záměrné a nevyprovokované užití síly jedním dítětem nebo jejich skupinou s cílem opakovaně způsobit bolest nebo tíseň jinému dítěti. Do rámce šikany spadá bití, tahání oběti, rozšiřování pomluv, provokování, vydírání a oloupení“ (Koukolík, Drtilová, 1996, s. 210).

Kolář uvádí, že za šikanování pokládáme „když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že vám někdo, komu se nemůžete ubránit, dělá, co je vám nepříjemné, co vás ponižuje, nebo to prostě bolí - strká do vás, nadává vám, schovává vám věci, bije vás. Ale může vám znepříjemňovat život i jinak, pomlouvá vás, intrikuje proti vám, navádí spolužáky, aby s vámi nemluvili“ (Kolář, 2003, s. 89). „V případě šikanování je vlivu skupinové dynamiky agresory nevědomě a nereflektovaně užito k destrukci svobody a vzájemných pozitivních vztahů“ (Kolář, Školní program proti šikanování, zdroj: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>).

Vágnerová definuje šikanu jako „násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který se nedokáže této situaci vyhnout a není schopen se jí účinně bránit“ (Vágnerová, 2002, s. 283).

1.2 Ukazatelé šikany

Některé z ukazatelů nám mohou prozradit, že s dítětem není něco v pořádku. Jedná se zejména o chování dítěte, ale i o vystupování jeho blízkých známých k němu. Jestliže si rodiče a učitelé dítěte dostatečně všimají, nemůže jim za čas uniknout, že dítě něco trápí.

Pöthe uvádí dva hlavní ukazatele šikany. Jsou jimi jednak nepřímé známky šikany a dále přímé známky šikany (Pöthe, 1999, s. 121, 122).

Známky šikany nepřímé:

- tělesné potíže spojené s nechutí a strachem jít ráno do školy
- ztráta zájmu o učení a zhoršení prospěchu ve škole, záškoláctví
- chybění přátel nebo kamarádů
- nejisté a ustrašené vystupování
- časté bolesti hlavy a břicha bez lékařského nálezu
- snaha zůstat o přestávkách ve společnosti učitelů
- návraty ze školy pozdě, dítě je hladové, s poškozenými osobními věcmi či oděvem
- opakované ztráty peněz a osobních věcí
- modřiny, odřeniny nebo jakékoli stopy po tělesném násilí
- šikanování sourozenců nebo jiných dětí
- ztráta nálady, smutek, apatie

Známky šikany přímé:

- zesměšňování, nadávání, neustálé kritizování
- ponižování před vrstevníky
- poškozování oděvu a osobních věcí
- ignorování, pohrdání, vydírání, vyhrožování
- omezování svobody
- bití a jakékoli tělesné napadání
- nucení k požívání alkoholických nápojů či drog
- nucení k sexuálním praktikám

2 PROTAGONISTÉ ŠIKANY

Nelze jednoznačně určit, jaké dítě má potenciál k tomu, aby se stalo obětí šikany a jaké dítě vypadá jako agresor. Agresorem či obětí se při vši smůle může stát téměř každé dítě. Je zřejmé, že oba hlavní aktéři šikany bývají značně poškozené bytosti nejen psychologicky, ale i sociálně. Koukolík a Drtilová píše, že děti postižené stálou šikanou „postrádají sebedůvěru, mají nižší sebeúctu, mají méně blízkých přátel, porušena bývá jejich schopnost soustředění“ (Koukolík, Drtilová, 1996, s. 210). „Zatímco oběť strádá, agresor se naučí jak je možné zneužitím síly manipulovat s jinými. Často se jedná o antisociální chování“ (Koukolík, Drtilová, 1996, s. 210).

Jestliže velké procento žáků během školní docházky zažije přímý kontakt se šikanou, musíme pochopit, proč jenom někteří z nich se stanou dlouhodobými oběťmi šikany, zatímco ostatní ne. Kyriacou osvětluje, že „určujícím faktorem je zřejmě způsob reakce na počáteční šikanu. Někteří žáci jsou schopni využít své společenské dovednosti a zdravý rozum k tomu, aby předešli další šikaně tím, že se naučí vyhýbat situacím, chování a místům, která by šikanu pravděpodobně mohla vyvolat. K efektivnímu zvládnutí okolností, které šikanu vyvolávají využívají obranné strategie, například asertivitu či humor. Možná nejdůležitější ze všeho je, že se oběti nerozčílí nebo nedají na sobě znát strach. Šikanující má pravděpodobně radost z toho, když vidí oběť trpět. Pokud ale oběť stres nedává znát, pak se vztah poruší“ (Kyriacou, 2003, s. 29).

2.1 Oběti

Šikanované děti bývají různé. Mohou pocházet z rodin, kde je jim věnována přehnaná péče. Mohou se něčím odlišovat, výškou, tělesnými proporcemi, barvou vlasů, barvou pleti, inteligencí... Můžou to být děti nenápadné, váhavé, plaché, takové, které nemají moc kamarádů, děti ústupné, které působí nejistě apod. Ale ani tento výčet vlastností nemusí být pravidlem. Děti, které byly šikanovány si do života bohužel nesou špatné vzorce chování. Když pak tyto děti dospějí, mohou se z nich buď stát agresori, kteří na někom slabším nevědomky vykonávají mstu za svá prožitá

traumata, nebo na druhou stranu si dítě v sobě do života nese pocity méněcennosti či vlastní nedostačivosti a dává ostatním najevo, že si vždy nechá vše líbit.

Je zřejmé, že míru závažnosti stavu ovlivňuje rozměr šikany a její opakování. Čím déle šikana působí, tím více přicházejí u dítěte poruchy psychosomatického rázu, jako jsou např. bolesti břicha, bolesti hlavy, ranní nevolnosti, průjmy apod.

U obětí šikany se pravděpodobně šikana do jisté výše „podílí na dětském sebepoškozování a sebevražedných pokusech. V dospělosti jsou pak oběti šikany náchylnější ke stavům úzkosti, osamělosti a deprese, mohou mít problémy s heterosexuálními vztahy. Často se stávají záškoláky, častěji navštěvují lékaře s rozmanitými příznaky“ (Koukolík, Drtilová, 1996, s. 210).

Kyriacou přiznává, že již mnoho studií pozorovalo „vliv šikany na psychickou adaptaci a proces vzdělávání oběti v dlouhodobé perspektivě. Oběti časté a dlouhodobé šikany nejsou jen nešťastné, ale mohou se u nich vyvinout psychické potíže, začnou se vyhýbat škole nebo odmítají do školy chodit vůbec, v učení se zhorší víc, než by se zhoršily jinak“ (Kyriacou, 2003, s. 30).

2.1.1 Jak rozpoznat oběť

Fieldová rozebírá vlastnosti, kterými se často může vyznačovat oběť šikany (Fieldová, 2009, s. 43, 44).

- červené, uslzené oči, přimhouřené nebo vykulené, sklopené nebo odvrácené
- obličej bledý nebo rudý, napjatý
- sevřené rty či otevřená ústa
- svěšená hlava, odvrácený zrak
- nahrbená ramena, schoulený nebo odtažitý postoj
- pohyby ochromené, toporné nebo neklidné, útěk
- kníkavý, rozzlobený, rozčilený, zdušený či chraptivý hlas
- slovně oplácí útok žalováním, obviňováním nebo také kritizováním
- odhalené pocity: strach, hněv, bolest, nenávisť, rozpaky, lítostivost, rozčilení
- nedělá nic, strne jako králík ve světle reflektorů, odejde nebo oplácí

2.2 Agresoři

Agresoři se také od sebe vzájemně liší. Mohou to být žáci s podprůměrným prospěchem, kteří mají nedůslednou výchovu a agresivní vystupování je pro ně běžné. Nebo naopak žáci vysoce inteligentní s přehnaně tvrdou výchovou, kterým chybí láska. Nebo to mohou být zcela průměrní žáci, kteří si zrovna potřebují něco dokázat. Jak již bylo řečeno, agresorem se též může stát dítě, které si již dříve šikanou prošlo jako oběť. Potřebuje-li si agresor najít někoho, koho bude trápit, bude mu vyhovovat skoro každé dítě, které nebude schopno se mu vzepřít. Agresor brzy u takového jedince objeví nějakou odlišnost a využije ji jako falešné příčiny k šikaně.

Kolář o agresorech zmiňuje, že se obvykle od druhých moc neodlišují, „alespoň na úrovni odborných diagnóz. V drtivé většině to nejsou nemocní sadističtí psychopati. Jsou „pouze“ mimořádně egoističtí a egocentričtí. Podle této charakteristiky lze agresory zařadit do významné a čteně zastoupené skupiny lidí závislých na sobě, jejichž vztahy k druhým jsou pouze prospěchářské a parazitně manipulativní. Porucha duchovního a mravního vývoje není na překážku vysoké inteligenci, hluboké vzdělanosti, tvořivosti a silné vůli k vlastnímu úspěchu. Existují lidé nejrůznějším způsobem nesmírně schopní a zdatní, přesto však mají zakrnělý charakter“ (Kolář, 1997, s. 51, 52).

Říčan a Janošová vysvětlují, že důvodem, proč se agresoři tak chovají může být potěšení z utrpení jiného. „Protože působit někomu bolest je velmi dobrá technika ovládnání druhých, a to jak těch, které přímo trýzníme, tak i těch, kteří jsou toho svědky. A ať si vezmeme kteroukoli lidskou činnost, vždy platí, že je konána dobře, tj. účinně, tehdy, když ji konáme s chutí a zálibením“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 41). Také Kyriacou přiznává, že tyran si je postupně „plně vědom úzkostného stavu, který oběti způsobuje, a právě radost z tohoto strachu začíná být důvodem, proč se na ni stále zaměřuje. I neúmyslný stres je však stejně ničující jako šikana samotná a je třeba ho účinně řešit“ (Kyriacou, 2003, s. 27). K tomuto tématu dále Koukolík a Drtilová dodávají, že „agresor se naučí, jak zneužitím síly ovládat druhé. Šikanující chování se stane součástí jeho sociálně psychické výbavy“ (Koukolík, Drtilová, 1996, s. 210).

2.2.1 Jak rozpoznat agresora

Fieldová uvádí následující vlastnosti agresorů (Fieldová, 2009, s. 39, 40).

- snaží se ovládat ostatní, rozkazovat jim a manipulovat s nimi
- má jen minimální schopnost vcítění
- šikanuje sourozence a rodiče
- má o sobě přemrštěně vysoké mínění
- jeho školní prospěch a chování se zhoršují
- stýká se se zlomyslnými kamarády, které si nezve domů
- odmítá odpovědnost za své chování a svaluje vinu na druhé
- někdy se chlubí tím, jak někoho šikanuje
- podlézá učitelům a rodičům – je povrchně milý, projevuje jen omezenou lítost
- ohledně svých mimoškolních aktivit je zpravidla tajnůstkářský
- má peníze nebo předměty, jejichž původ obvykle nemůže doložit
- dává vyhýbavé a neupřímné odpovědi
- odmítá se podřídit rodičům a učitelům a spolupracovat s nimi

2.3 Vzájemné vztahy mezi agresorem a obětí

Pokud se dítě stane obětí nebo agresorem, musí procházet určitým vztahem. Mezi šikanovanými a šikanujícími vzniká jakýsi vztah závislosti. Velice často je agresor závislý na oběti a na druhou stranu, i když je to nelogické, je i oběť závislá na agresorovi. Tedy na poli šikany se člověk může stát závislým stejně jako na hracích automatech nebo na drogách.

Říčan a Janošová nás přesvědčují o tom, že při opakované agresivní akci vzniká mezi agresorem a obětí intenzivní citová vazba. „Na straně agresora je to pocit moci, převahy, pohrdání a sadistické osobní „lásky“ s příměsí blahosklonnosti, na straně oběti především strach, ale – což je překvapující – často zároveň silný citový příklon“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 45). „Psychologie nabízí několik přijatelných výkladů uvedeného jevu. Asi nejhlouběji jde hypotéza, radikální regrese do raného dětství. Tehdy se dítě citově přimyká ke svým rodičům, a to nezávisle na tom, zda mu prokazují něžnou láskyplnou péči, anebo jsou k němu nenávistní a krutí. Je to jeho jediná možnost. Jeho instinkt „ví“, že ať jsou jací jsou, je to v jeho blízkosti jeho jediná naděje na přežití“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 45, 46).

2.4 Pasivní účastníci šikany

Jestliže ve škole vznikla šikana, nebývá to záležitost jen agresora a oběti, vždy zde figuruje skupina dětí, která umožní toto jednání. Šikanování většinou prvně začíná jednotlivec, postupem času se ale k agresorovi přidruží další pozorovatelé.

Obvykle zpočátku šikany, kdy ostatní pomalu vystrkují dítě mimo dětský kolektiv, se dítě brání. Někdy jeho obrana může působit až agresivně. Ovšem, začne-li se takto bránit, může to být další popud pro agresory, kteří vidí, že šikana na oběť funguje. Agresoři pak začnou svůj tlak zvyšovat. Potom se šikanované dítě začne více stahovat do sebe, omezuje komunikaci s ostatními spolužáky, vyhýbá se jim a má strach.

Často se k šikanování přidávají i ty děti, které jsou jinak „normální“, jen se třeba nechtějí odlišovat od skupiny či nemají odvahu vystupovat proti skupině.

Postupem času celá skupina začne pomalu toto jednání tolerovat. Tato tolerance šikany vzniká tak, že si na to členové skupiny zvyknou a začne jim připadat šikanující jednání normální. Nakonec si už ani nikdo nevzpomene, jaký byl počátečním důvod, že k tomu došlo. Další příčinou tolerance šikany může být také fakt, že člen skupiny nechce být obětí. Začne tak šikanování podporovat, aby sám nebyl tím nenáviděným a nebo jen tiše mlčí a přihlíží. A i když se mu toto jednání v hloubi duše nelíbí, nemá však tolik síly nebo statečnosti, aby proti tomu vystoupil.

Málokdy se v davu přihlížejících najde někdo, kdo by oběti pomohl, buď proto, že šikanovaným je neoblíbený spolužák, nebo z lhostejnosti a nebo ze strachu, aby se oni sami nedostali do pozice outsidera.

Z uvedeného vyplývá, že důsledky šikany nebývají tedy omezeny jen na osobnost oběti. Taktéž Kolář zdůrazňuje, že na poli šikany naprosto významnou roli hrají spolužáci, kteří se sice bezprostředně neúčastní šikanování, ale jsou svědky. Následky se projevují i na nich. Pomalu tak ztrácejí iluze o společnosti a jejích hodnotách. Myslí si, že autority nejsou schopny zajistit ochranu slabším žákům. Mravní i zákonné normy jsou naprosto bez překážek porušovány a překračování zákona se tak stává úplně obvyklým sociálním jevem (Kolář, 2001).

3 ŠIKANANA VE ŠKOLE

Téměř ve všech školách se jednou za čas učitelé setkají s určitou formou šikany. Představitelé školy, kteří tvrdí, že se právě tento problém jejich školy vůbec netýká, si ji zřejmě úmyslně nevšímají nebo jsou neschopni tento problém pedagogicky řešit. Pro vznik a vývoj šikany bývají ve školách dobré předpoklady. Ve školách se nachází mnoho dětí, které jsou tělesně, názorově či etnicky odlišné. Je zde i velká spousta míst, kam se učitelé běžně nedostanou. Iniciátor šikany tak má vhodné pole na to, aby si našel oběť a prostředí školy mu nabízí místo i čas, aby mohl postupně začít šikanu rozvíjet. Bohužel oběť se nemůže nikam ztratit, musí stále docházet do školy, kde je s aktérem šikany v denním kontaktu.

Jelikož šikana bývá jevem utajovaným, snad každého z nás napadne, že ve školách se asi musí odehrávat skrytě, v zákoutí, mimo dosah pedagogů. Ovšem ne vždy bývá tak skrývaná. Tou horší skutečností může být fakt, že se týrání spolužáka uskutečňuje přímo uprostřed třídy za účelem pobavení ostatních spolužáků.

Fieldová zdůrazňuje, že k šikaně dochází naprosto na jakékoli škole, bohaté i chudé, církevní, soukromé i státní, smíšené nebo pouze chlapecké či dívčí, malé i velké, konzervativní či alternativní, docházkové i internátní. V prostorách školy obvykle ve třídě, na hřišti, v jídelně, na záchodech, v šatně, v odlehlých chodbách... Mimo školu pak k šikaně zpravidla dochází při cestách do školy a nebo ze školy, když jsou žáci v obchodech, dále to může být v družině, na hřištích... V současné době nelze ani opominout šikanu v kyberprostoru prostřednictvím e-mailů, textových zpráv, internetových chatů, webových stránek, vývěsek, digitálních fotografií apod. (Fieldová, 2009).

Mohli bychom se zabývat otázkami, proč je šikanování ve škole mezi žáky tak časté. Podle manželů Kalinských je těch hlavních příčin několik. Např:

- mýty dospělých, že se s tím nedá nic dělat,
- protože děti mají velkou moc,
- když dospělí nejednají jako dospělí,
- protože oběti nemůže nikdo pomoci (pokud kupříkladu ve škole není dovoleno žalování)
- jestliže ve škole nejsou žádné strategie proti šikanování, aj. (Kalinská, Kalinský, 2003, s. 98).

Možná bychom si mohli myslet, že se šikana ve škole musí poznat brzy. Dospělí mohou být přesvědčeni, že dítě, které se stane terčem šikany, se zpravidla začne chovat trochu jinak, než se chovalo původně. Často si učitelé myslí, že se hned pozná, že s dítětem není něco v pořádku. Např. proto, že šikanované dítě je zaražené, zmatené či zamlklé, ale nemusí tomu být vždy tak. Důležité je, v jaké formě šikany se dítě nachází a jak dlouho se tomu děje.

3.1 Základní postup při zjištění šikany

Národní projekt Minimalizace šikany nabízí učitelům následující nejzákladnější postup při pozorování šikany (<http://www.minimalizacesikany.cz>).

- Pozorujte chování žáků a atmosféru ve třídě.
- Zjistěte si informace o šikaně.
- Konzultujte svá pozorování s kolegy.
- Oznamte své podezření vedení školy a výchovnému poradci a domluvte se na jednotném postupu.
- Mezi čtyřma očima zjišťujte informace od nezáujatých svědků – spolužáků.
- Spojte se s rodiči oběti a požádejte je o spolupráci.

Když se ve škole objeví známky šikany, je důležité začít bezodkladně jednat. Nejprve musíme ochránit oběť a vyjádřit jí naši podporu. Jestliže oznámení o šikaně podal nějaký svědek, je nutné i jeho ubezpečit, že ho neprozradíme. Říčan učitelům radí co dělat, když se dozví o konkrétním případě šikany. „Prvním pravidlem je zachovat klid. Rozčilená reakce učitele může agresorům poskytnout dodatečnou vítanou zábavu a zlepšit jejich pocit či zvýšit sympatie a prestiž, které mají u ostatních dětí. Zároveň ovšem dáme jasně najevo nesouhlas s tím, co se stalo, a jednáme okamžitě“ (Říčan, 1995, s. 54).

„Každý vážnější případ oznámí třídní učitel řediteli školy. Zkušený ředitel ví, že příčinou nemusí být neschopnost učitele, a využije případ jako příležitost k posílení autority třídního učitele (což nevylučuje, že mu v soukromí vytkne chyby, které udělal)“ (Říčan, 1995, s. 54).

Při zjištění šikany Říčan zdůrazňuje, že s agresory se má jednat jednotlivě. Obyčejně ne před celou třídou, tím bychom je mohli přimět ke vzdorovitému postoji. Vycházet se má také z jejich chování doposud a z jejich školního prospěchu. Nelze ani opominout, v jakém domácím prostředí žijí. Dále musí učitel zvážit, do jaké míry jsou jeho rodiče schopni a ochotni se školou spolupracovat atd. (Říčan, 1995).

Národní projekt Minimalizace šikany dále dává učitelům následující rady pro řešení počáteční šikany (<http://www.minimalizacesikany.cz>).

- Odhadněte závažnost onemocnění skupiny.
- Zjistěte informace od obětí i spolužáků.
- Najděte vhodné svědky.
- Proved'te individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky.
- Chraňte oběti šikany.
- Proved'te rozhovor s agresory, případně konfrontaci mezi nimi.
- Svolejte výchovnou komisi.
- Spolupracujte s rodiči obětí i agresorů.
- Rozeberte situaci se třídou, dále sledujte a pracujte se vztahy.

Když na základní škole bují šikana, musí škola postupovat podle platné legislativy a podle školního řádu. Avšak jen sama škola nemá moc legitimních možností, jak potrestat iniciátora. To znamená, že školy mají pouze zákonnou možnost klasifikovat chování, např. poznámkou, ředitelskou důtkou, dvojkou z chování, trojkou z chování... Tato opatření k posílení kázně ale sama problém nevyřeší. Škola by však měla využít i jiných možností, např. oznámit toto chování na policii, nebo se může obrátit na OSPOD*, agresor může být předveden před výchovnou komisi, nebo před komisi OSPODu*, a nebo v nezávažnějších případech může dojít k tomu, že škola dá návrh za spolupráce policie na stíhání dítěte. Na základních školách nelze jednoduše vyloučit problémového žáka ze školy (nemá-li splněnou povinnou devítiletou školní docházku), tuto možnost mají až učiliště nebo střední školy.

* Zkratka OSPOD značí „orgán sociálně-právní ochrany dětí (tzv. "sociálka") je to odbor péče o děti a mládež příslušného pověřeného městského úřadu. Tento orgán má mimo jiné zastupovat zájmy dítěte v řízeních, v nichž se rozhoduje o nezletilých dětech“ (<http://www.ospod.info>).

Je jisté, že nejčastěji děti zažívají šikanu přímo ve škole. Pak je na řediteli a pedagogických pracovnících, aby tam zajistili pořádek, dodržování pravidel a zasadili se o dodržování zákona a vnitřních předpisů. Pro rodiče platí, že kromě rozhodnutí podat trestní oznámení nebo civilní žalobu je nejlepším řešením okamžitě upozornit vedení školy. Aby se incidenty zabývalo a aby zabránilo jejich rozšiřování. Zjistit, co vedení školy míní dělat, aby se to neopakovalo, jaké konkrétní opatření hodlají učinit a zda souhlasí s jednáním na toto téma (Bourcet, Gravillonová, 2006).

4 PREVENCE ŠIKANY VE ŠKOLE

Kolář vysvětluje, že hlavním záměrem prevence šikany je „předcházení a to nejen samotné šikaně, ale i její řešení. Cílem je utvořit ochranu pro děti a dospívající před agresivním chováním spolužáků. Úspěšným krokem proti násilí je rozvíjení prevence na co největším počtu škol za podpory a pomoci MŠMT a krajských úřadů“ (Kolář, 2001, s. 197).

Šikana se někdy může vyskytnout jako problém dočasný, v některých případech se může pouze jednat o žákovské škodolibosti a dětské škádlení. Přesto je nutná velká dávka opatrnosti ze strany dospělých, někdy od těchto škodolibostí stačí k šikaně jen krůček. Z tohoto důvodu by měla na všech školách vzniknout školní prevence. Navíc je zřejmé, že prevence šikany je jednodušší než řešení šikany a odstranění jejích důsledků. Proto by se důsledná prevence neměla nikdy podceňovat.

Nejdůležitější pro učitele při prevenci šikany je naslouchat dětem, vnímat, co říkají a snažit se odhalit, kde mají děti bolavá místa nebo co je trápí. Důležité je též učit děti respektu k ostatním a ke přiměřenému prosazování svých názorů. Učitel musí umět poznat individuální odlišnosti žáků a problémy každého dítěte.

Dle názoru Koláře je velmi dobrou prevencí proti jakémukoliv násilí a šikanování pedagogická komunita. „Zjednodušeně řečeno budování otevřených, kamarádkých, bezpečných vztahů mezi učiteli, žáky a mezi všemi dalšími členy školy. Takovou komunitou jsou v mnoha případech školy podporující zdraví.“ (Kolář, Školní program proti šikanování, zdroj: http://aplikace.msmt.cz/HTM/KT_Skolniprogramprotisikanovani.htm).

„Ukazuje se, že ani to nejlepší demokratické společenství nemůže náskaze šikanování výrazně zabránit. Každá škola musí mít svůj speciální program proti šikaně, který ji dokáže včas odhalit a léčit“ (Kolář, Školní program proti šikanování, zdroj: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>).

4.1 Primární prevence a sekundární prevence

„U šikany (stejně jako i u jiných kázeňských problémů) je účinnější a zároveň také jednodušší a levnější ji předcházet, než ji následně vykořeňovat a odstraňovat. V oblasti prevence se rozlišuje prevence primární a sekundární“ (Vavrečková in Bendl, s. 78).

4.1.1 Primární prevence

Bendl soudí, že primární prevence je nejdůležitější, používá se na místech kde se šikana zatím nestala. Vhodnou prevencí je stavět vztahy na otevřenosti. Primární prevence se zakládá „na výchově harmonické osobnosti dítěte, informovanosti dítěte i rodičů a veřejnosti o šikaně, preventivních aktivitách ve školách (pěstování zdravého sebevědomí, samostatnosti) či v tom, co Řičan označuje jako „výchovu k násilí“ (metoda výcviku k překonávání únavy, nepohodlí, výchova k nebojácnosti, otužilosti a tělesné zdatnosti). Účinnými prostředky primární prevence jsou přirozené části komunity jako např. celoškolské setkání, školský parlament, třídní samosprávy či spolsprávy“ (Bendl, 2003, s. 78).

Do oblasti primární prevence podle Koláře spadají např. tyto aktivity:

- Spolupráce s třídními učiteli a vyučujícími VV, ON, RV, ČJ, TV.
- Vzdělávací miniprogramy pro pedagogy.
- Projektová výuka na téma šikanování na ZŠ.
- Různé druhy depistáže (sociometrický dotazník o šikaně, dotazník školského sociálního klimatu ve třídě atd.).
- Pomoc okrajovým a izolovaným žákům.
- Zařazení depistáže u tříd, které přešly na druhý stupeň (nejdříve po dvou měsících) (Kolář, Školní program proti šikanování, zdroj: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>).

4.1.2 Sekundární prevence

Dále rozlišujeme sekundární prevenci. Využívá se v případech, když se již šikana odehrála a tam kde musí být použity prostředky k nápravě, aby se nic podobného už nestalo. „Radíme sem včasnou diagnostiku, bezodkladné řešení šikany, pedagogická opatření (ochrana oběti před dalším násilím, rozhovor s rodiči obětí, jednání s rodiči agresorů, komunikace s ostatními rodiči, jednání s kolektivem třídy), včetně výchovné práce s agresory jako např. postihy, monitorování, tlumení agresivních sklonů, pochvala za zvládnutí impulzivitu v provokující situaci, výcvik sociálních dovedností, zaměstnání vhodnou činností“ (Bendl, 2003, s. 78).

Do oblasti sekundární prevence zařazuje Kolář např. tyto aktivity:

- Individuální práce s protagonisty šikanování.
- Práce s rodinou, rodiči obětí a agresorů.
- Spolupráce s institucemi, které se přímo podílejí na prevenci šikanování.
- Diagnostika problémových tříd. V případě potvrzení sociální patologie realizace první pomoci, krizové intervence (Kolář, Školní program proti šikanování, zdroj: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>).

Podle Bendla v současné době v podstatě nemáme terciální prevenci v oblasti šikanování. Bylo by vhodné začít o ní uvažovat a především na ní pracovat. Bendl cituje zprávu o výzkumné studii na téma „Sociální klima v prostředí základních škol v ČR“, kde se o terciální prevenci mj. píše: „Jedná se o možnost škol využít speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory. Nutnou podmínkou je však možnost nebezpečného iniciátora brutální a kriminální šikany ze školy vyjmout. Dlouhodobější odbornou péčí však vyžadují i oběti pokročilých šikan s následky posttraumatické stresové poruchy.“ (www.msmt.cz/cp1250/web/51/Zpravaovyzkumufinalniverze.doc in Bendl, 2003).

4.2 Role učitele

Bendl říká, že učitel by měl vystupovat tak, aby v něm každý žák našel důvěru. Jde o to, zdůraznit dítěti možnost, kdykoliv se svěřit s jakoukoliv událostí a nabízet pomoc i v budoucnu. Důvěra k učiteli má značný význam v boji se šikanou. „Pokud budou např. oběti šikanování důvěřovat svým učitelům, potom je pravděpodobné, že se jim svěří se svým trápením. A nejde jenom o oběti.

Oznámit případ šikanování mohou i ostatní žáci, kteří nejsou oběťmi. I v jejich případě je pravděpodobnější, že se k takovému kroku odhodlají, když budou vědět, že věc oznamují osobě, které mohou věřit a na kterou se mohou spolehnout“ (Bendl, 2003, s. 80). „Pokud se učitelům podaří přesvědčit žáky o tom, že jim mohou důvěřovat a s čímkoli se svěřit, jsou na dobré cestě k posílení své autority a vzrůstu respektu k učitelskému povolání obecně“ (Bendl, 2003, s. 81).

Je jisté, že v boji proti šikaně hraje učitel jednu z nejvýznamnějších rolí. Nejlepší prevencí by byl stav, kdy by všichni učitelé školy rozvíjeli u dětí prosociální chování (tj. nezištně pomáhat spolužákům a dělat jim radost).

Učitelův postoj k výchově a vzdělávání by měl vycházet ze čtyř pilířů vzdělávání*. Na poli prevence má zejména vycházet z těchto pilířů:

- 2. pilíř: „UČIT SE JEDNAT, tj. osvojit si pracovní kompetence, vyrovnávat se s různými situacemi a pracovat v týmech, učit se jednat v podmínkách různých sociálních a pracovních činností.“
- 3. pilíř: „UČIT SE ŽÍT SPOLEČNĚ, tj. rozvíjet pochopení pro ostatní lidi a přijmout myšlenku vzájemné závislosti, zvládat konflikty – v duchu úcty k hodnotám pluralismu a vzájemného porozumění.“
- 4. pilíř: „UČIT SE BÝT, tj. rozvíjet vlastní osobnost a schopnost jednat s větší autonomií, samostatným úsudkem a osobní odpovědností, využívat osobnostní potenciál“ Media4u Magazine, 1/2009, Čtvrtletní časopis pro podporu vzdělávání. Zdroj: <http://www.media4u.cz/mm012009.pdf>.

Dále je nutné, aby učitelé byli dostatečně seznámeni s touto problematikou. Vhodně vybavený učitel je ten, který má informace o tom, co to je šikanující chování, má jistotu, že dokáže jednotlivé znaky rozpoznat, ale hlavně má povědomí o tom, kdy a jak se má zachovat. Nejdůležitější pro učitele také je, když ví, že za ním stojí někdo, kdo ho podpoří i v době, když bude muset řešit nějaký problém tohoto druhu. To znamená, že ve škole je takové vedení školy, které bude vždycky stát za učitelem v případě nesnází.

* Učení je skryté bohatství - Zpráva mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“ bylo klíčem nového moderního vzdělávání. Jedná se celosvětový návrh vzdělávání směřující do budoucnosti, na němž jsou založeny cíle vzdělávání v jednotlivých zemích. Jako klíčové byly v této zprávě uvedeny čtyři pilíře vzdělávání, které jsou základem pro pojetí vzdělávání v současné době v tomto století.

Ideální by také bylo, kdyby se témata jako je šikana či agresivita dětí důsledněji probírala již se studenty učitelství. Mnohdy bývají mladí učitelé výborně připraveni na výuku svých předmětů, ale na výchovné problémy jsou připraveni méně. Až v praxi učitel zjistí, že škola není jen o výuce, ale hlavně také o výchově.

Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j.: 14 514/2000-51, Čl. 3 (in Bendl, 2003) zdůrazňuje roli učitelů při prevenci šikanování ve školách a školských zařízeních takto:

S podstatou šikany, jejími formami a nebezpečnými důsledky šikany by se měli seznámit všichni učitelé, vychovatelé, výchovní poradci a další členové školy. Žáci i pedagogové mají vědět, že to není neškodná legrace a zábava, zvláště by měli být seznámeni s negativními důsledky šikany, a to jak pro oběti, tak pro její pachatele. Každý pedagogický pracovník má podněcovat žáky k osvojování norem a mezilidských vztahů založených na demokratických principech.

4.2.1 Učitelova práce se třídou

Poznat svoji třídu je úkolem každého třídního učitele. Učitel by se měl denně zajímat o život své třídy, jinak mezi ním a žáky nevznikne vazba a žáci nebudou mít potřebu se učiteli nijak svěřovat. Ke správné diagnostice skupiny je nutné dobře znát klima školní třídy, kterou žák navštěvuje.

K prevenci šikany ve třídě je podle Koláře (kromě běžné výuky) důležitá i systematická odborná práce se třídou. V podstatě jde o to, aby třídní učitelé pracovali se skupinovou dynamikou třídy. „Tím máme na mysli cílenou práci se silami, které vznikají ve vztazích mezi žáky v jejich skupinovém životě. Jestliže chceme účinně bránit zrodu šikanování a účinně léčit počáteční stádia onemocnění skupinové demokracie, nemůžeme nechat tyto síly v rukou tyranů. Je nutné, aby se toho ujal třídní učitel, který je odborně připraven podporovat alespoň minimálně růst pozitivních vztahů ve skupině“ (Kolář, Školní program proti šikanování, zdroj: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>).

Velmi důležitá je podle názoru Říčana kooperace ve výuce. Ve školních aktivitách je vhodné vytvářet kooperativní skupiny a přispívat tím k zapojení outsiderů do třídních činností, dát jim příležitost být platnými členy, pomoci jim získat úctu od ostatních. Potencionální agresori i oběti mají získat sociální dovednosti. Ty umožní agresorům jinou než agresivní interakci a obětem poskytnou

možnost vyhýbat se nebezpečným situacím nebo se z nich dostat. Princip kooperace všeobecně dobře působí na vztahy mezi všemi žáky (Říčan, 1995).

Dále Říčan považuje za důležité, „ptát se dětí na jejich názory a přání, trpělivě a s respektem jim naslouchat, diskutovat s nimi, vysvětlovat, co jde a co a proč nejde. Každý nesouhlas vítat jako příležitost k tomu předvést toleranci k odlišným názorům, jež je základem demokracie. Mají-li děti pravdu, učitel by měl být připraven na to, uznat vlastní chybu a podle potřeby se jim omluvit“ (Říčan, 1995, s. 78).

Pro příznivé klima v každé třídě považují Říčan a Janošová za důležité i občasné setkávání se mimo budovu školy. „Víkendové rekreačně-zážitkové pobyty pro třídu, případně za účasti alespoň části rodičů, dávají dětem, rodičům i pedagogům výbornou příležitost k vzájemnému poznání, k navázání vztahů důvěry a sounáležitosti. Vzpomínka „bylo nám spolu dobře“ usnadňuje překonání nejrůznějších problémů v budoucnosti. Třída se těmito pobyty „imunizuje“ proti šikaně. Pokud v ní později přeci jen k šikaně dojde, v atmosféře důvěry a spolupráce se snadněji jednak zjistí, jednak vyřeší“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 116).

4.2.2 Jak preventivně působit ve třídě

Učitelé by si měli všimnout třídního kolektivu, především třídní učitelé pak musí zastávat roli „psychologa“, který s dětmi dlouhodobě a cíleně pracuje.

- učitel by měl vytvářet správné klima třídy, pomáhat v rozvoji příznivých vztahů mezi žáky a naučit je, aby respektovali druhé,
- dávat dětem správné vzorce chování ve společnosti, měl by sledovat interpersonální vztahy ve třídě a vést děti k odpovědnosti za své činy,
- přijmout žáky za své partnery, zachovávat jejich práva, avšak také podněcovat k plnění svých povinností,
- vést žáky ke zdravému a přiměřenému sebevědomí,
- snažit se o to, aby ve školních činnostech nezavládla nuda,
- soustavně a systematicky sledovat a hodnotit vývoj žáků,
- poznat, jaké jsou vzájemné vztahy mezi žáky i mimo vyučování,
- jasně dát najevo, co není správné a jaké chování nebude nikdo tolerovat,
- musí dbát na dobré vztahy s okolím spolupracovat s rodiči a vedením školy,
- sdělit žákům a i rodičům, na koho by se měli obrátit v případě nesnází.

4.2.3 Omyly učitelů při řešení problémů s šikanou

Občas mohou pedagogové šikanu tajit či zlehčovat, aby škola neztratila dobré jméno. Učitelé také mnohdy nemusí vědět, jak ji správně řešit a jak se k problému postavit, a tak je pro ně jednodušší, neřešit ji. Jestliže však zavírají oči před tímto problémem, uvádějí agresory v omyl, že takové jednání je běžné, tolerovatelné a že síla vždy vítězí. Na druhou stranu oběť je čím dál tím více bezmocnější a při dlouhém trvání tohoto problému to na ni může zanechat nedozírné následky.

Jak již bylo řečeno, šikanované dítě často přestává chodit do školy a většinou je brzy nařčeno ze záškoláctví. Ovšem důvody, proč se tomu stalo, nemusí být dospělému vždy zřejmé. Většinou učitelé, kteří poté řeší u žáka záškoláctví se ptají, kde žák byl, jak dlouho tam byl, s kým byl, co dělal... Ale už se nezeptají PROČ do školy nechtěl jít. Samozřejmě oběť sama nechce sdělit, co se jí ve škole děje. Navíc je pod tlakem agresorů, kteří jí dávají naznání, že když promluví, bude to ještě horší. Pak se např. stane, že ono dítě je kázeňsky potrestáno za záškoláctví a učitelům zcela uniklo, že to byla oběť šikany.

Bendl tvrdí, že úplně nejhorší pro prevenci a řešení šikany je nezájem učitelů přiznat její existenci. Někteří učitelé o šikaně vědí, avšak vidí v ní osobní selhání, tudíž tuto skutečnost nepřiznají ani rodičům ani kolegům, natož vedení školy. Vytvoří se začarovaný kruh, neboť kde se šikana nevyskytuje, není třeba ji řešit. Lhostejná reakce na šikanu ze strany učitelů, je vodou na mlýn bujení šikany (Bendl, 2003).

Bendl upozorňuje na potřebu vyvarovat se hrubých pedagogických chyb. Stává se, že učitelé, ač nevědomky a v dobré víře, se často dopouštějí zásadních chyb. Zde je výčet některých zásadních „hrubek“, kterých je na poli sekundární prevence třeba se oprostít (Bendl, 2003, s. 79):

- nebrání šikany na vědomí („Nežaluj!“),
- podceňování závažnosti následků šikany (pro oběť, agresora, kolektiv),
- přenesení odpovědnosti na oběť („Nemáš provokovat!“),
- konfrontace s agresorem bez dostatku přesných a ověřených informací,
- přímá konfrontace agresora a oběti (někdy dokonce před třídou),
- odsouzení šikanujícího, nikoli jeho chování,
- ustoupení agresorovi na úkor oběti nebo celé skupiny.

4.3 Zamyšlení nad učitelovou prací

Jak již bylo uvedeno, prevence by se měla provádět nejenom tam, kde již došlo ke známám šikany, ale i na místech, kde ještě nikdy šikana nebyla a za její uskutečňování jsou zodpovědění především učitelé, protože ti tráví s dětmi většinu času. Bohužel je v dnešní době na bedra učitelům nakládáno mnoho. Nestará se pouze o výuku, jak si mnozí lidé myslí, ale především o výchovu, která, jak se všude tvrdí, v současné době není lehká. Spousta učitelů je v dnešní době pod velkým tlakem, ať už ze strany žáků, ze strany rodičů i ze strany vedení školy a zároveň pod tlakem soudobé společnosti.

Po učitelích se někdy žádá taková spousta věcí, na které se mnohdy ani nestačí připravit. Kantorská práce je náročná a čím více se na učitele ze všech směrů tlačí, aby vykonávali vše, co je doporučováno, tím méně jim může zbýt energie na to, aby řešili situace, které jsou skutečně podstatné.

Bohužel někdy bývá učitelova práce ztěžována i tím, že musí bezbranně přihlížet k nekázní dětí, protože sám učitel nemá vhodné účinné a legitimní prostředky k řešení závažných výchovných problémů svých žáků. V současné svobodné demokracii se už i malý záček dokáže dovolávat na svá práva, ale své povinnosti už nezná. A učitel musí často mlčet, protože za každého žáka škola dostává příspěvek. A tak se stává, že agresivní žáci (a nejenom oni, ale i jejich rodiče) ruší kvalitu vyučování a ohrožují duševní i fyzické zdraví ostatních žáků.

Navíc je smutné, že cokoliv se ve škole stane, je často dáváno za vinu učitelům. Je velice jednoduché svalovat vinu na učitele, ale lidé by si měli uvědomit, že učitel nemůže být všude, ani nemůže všechno zvládnout. Bohužel nejednou je učitel jen tím, kdo „hasí“ problém, který hoří úplně odjinud.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

Na teoretické poznatky popsané v první části mé bakalářské práce se nyní pokusím navázat vlastním výzkumem. Výzkumné šetření má zejména zmapovat současnou situaci v oblasti prevence šikany na 1. stupni základních škol.

Praktická část bakalářské práce je z hlavní části tvořena kvantitativním výzkumným šetřením prostřednictvím dotazníku pro učitele 1. stupně základních škol. Dále byl proveden kvantitativním průzkum prostřednictvím dotazování mezi žáky 1. stupně základních škol.

5.1 Cíl výzkumného šetření

Jak se ukázalo z poznatků v teoretické části, šikanování na školách není zcela neobvyklým jevem. Předpokládám, že vznik šikanujícího chování má své kořeny již v základním vzdělávání. Je zřejmé, že podchytit šikanu už v raném stádiu je pro učitele velmi důležité.

V praktické části si kladu následující cíle:

1. zjistit, zda již na 1. stupni ZŠ existují nějaká preventivní opatření proti šikaně
2. jakou pozornost věnuje škola prevenci šikany
3. určit, zda mají pedagogové osobní zkušenost se šikanou
4. jak rozšířený je výskyt šikany na jejich škole
5. zda učitelé při výchově a vzdělávání uplatňují preventivní metody proti šikaně
6. zjistit, zda žáci znají pojem šikana a dokáží jej vysvětlit

5.2 Stanovení hypotéz

Před samotným dotazníkovým šetřením byly vymezeny následující hypotézy, které jsou rozděleny do šesti hlavních oblastí. Výsledky výzkumného šetření budou sloužit k ověření stanovených hypotéz.

1. Osobní zkušenost se šikanou a výskyt šikany na škole

Hypotéza č. 1: Pedagogové se během praxe nesečkali s případem šikany.

Hypotéza č. 2: Pedagogové jsou toho názoru, že šikanování se občas na základní škole vyskytuje.

2. Znalost pojmu šikana mezi dětmi 1. stupně ZŠ

Hypotéza č. 3: Pedagogové si myslí, že žáci 1. stupně rozumí pojmu šikana.

Hypotéza č. 4: Pojem šikana dokáží vysvětlit žáci až od 3. ročníku ZŠ.

3. Preventivní metody proti šikaně používané na 1. stupni ZŠ

Hypotéza č. 5: Do výuky pedagogové jako preventivní metodu proti šikaně nejčastěji zařazují kolektivní diskuse ve třídě a individuální rozhovory s žáky.

4. Pozornost školy při prevenci proti šikaně

Hypotéza č. 6: Pedagogové jsou přesvědčeni, že školy věnují zvýšenou pozornost prevenci proti šikaně i u žáků 1. stupně ZŠ.

Hypotéza č. 7: Pedagogové ze všech škol vědí, že na škole mají minimální preventivní program proti šikaně, jeho obsah však dobře neznají.

Hypotéza č. 8: Všechny školy nabízejí žákům dostatek mimoškolních aktivit.

5. Nejčastější příčina způsobující šikanování

Hypotéza č. 9: Učitelé si myslí, že nejčastější příčinou způsobující šikanování mezi žáky je nedostatečná výchova dítěte v rodině a vliv ostatních kamarádů.

6. Nejdůležitější skutečnost pro prevenci šikany

Hypotéza č. 10: Podle pedagogů 1. stupně ZŠ je při prevenci šikany nejdůležitější dobrý vztah učitele s žáky.

5.3 Metody výzkumného šetření

Výzkumné zjišťování se týkalo prevence šikany na 1. stupni základních škol. Výzkumným vzorkem byli učitelé 1. stupně ZŠ a žáci všech pěti ročníků 1. stupně ZŠ. Sběr dat byl prováděn od března do dubna roku 2013. Sběr dat byl realizován vždy až po souhlasu všech ředitelů vybraných škol a po konzultaci s jednotlivými pedagogy. Vyhodnocení získaných dat bylo provedeno v květnu roku 2013.

5.3.1 Dotazníková metoda pro učitele 1. stupně ZŠ

Jedná se o kvantitativní výzkum, který probíhal formou dotazníků. Dotazníky byly vytvořeny dle vlastní konstrukce. Hlavním záměrem bylo oslovit za krátké období větší množství respondentů, z tohoto důvodu byla tato metoda zvolena jako neefektivnější. Zároveň tato výzkumná metoda nejlépe umožnila zajistit anonymitu dotazovaných učitelů, která pro ně byla podstatná. Dotazníkové šetření bylo provedeno formou tištěného nestandardizovaného dotazníku (viz Příloha č. 2). Tento krátký dotazník obsahoval sedmáct jednoduchých otázek a čtyři podotázky. Ke každému dotazníku byly připojeny instrukce k vyplnění dotazníku (viz Příloha č. 1).

5.3.2 Dotazování žáků 1. stupně ZŠ

Jedná se o kvantitativní výzkum, který probíhal formou dotazování žáků. Po souhlasu třídního učitele jsem žákům ve vybraných třídách položila jednu otázku: „Co znamená slovo šikana?“ Během rozhovoru jsem zapisovala v bodech spontánní žakovské odpovědi. Odpovědi jsem podle podobnosti sjednotila do určitých celků.

5.4 Charakteristika prostředí výzkumného šetření

Pro výzkum mezi učiteli ZŠ jsem zvolila celkem 16 základních škol v okrese Tábor. Z vybraných základních škol bylo celkem 5 škol tzv. velkých (školy s celkovým počtem nad 200 žáků). 5 škol bylo tzv. středně velkých (školy s celkovým počtem od 100 do 200 žáků). Zbývajících 6 škol bylo tzv. malých (školy s celkovým počtem do 100 žáků). Z těchto šesti tzv. malých škol jich bylo pět málotřídního typu.

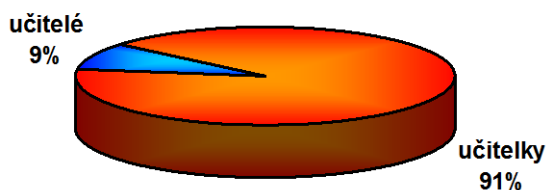
5.5 Výzkumný vzorek

5.5.1 Učitelé

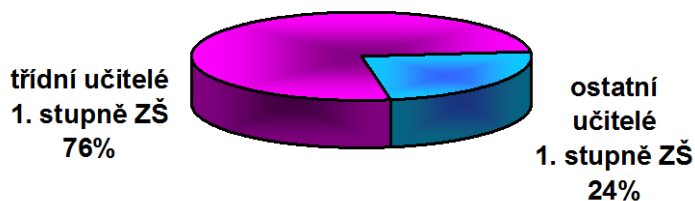
Z šestnácti vybraných základních škol v okrese Tábor zúčastnilo dotazování celkem 125 vyučujících z 1. stupně ZŠ (viz tabulka č. 1). Návratnost dotazníku byla cca 90%. Odpovídalo celkem 91% učitelek a 9% učitelů, tím se potvrzuje známý fakt, že učitelské povolání je doménou žen (viz graf č. 1). Rozdělíme-li učitele podle třídnictví, pak třídních učitelů bylo 76% a učitelů bez třídnictví 24% (viz graf č. 2).

tabulka č. 1	NÁZEV ŠKOLY	POČET RESPONDENTŮ
velké základní školy	ZŠ Bernarda Bolzana, Tábor, Školní náměstí 199/15	8
	ZŠ Sezimovo Ústí, Školní náměstí 628	8
	ZŠ a MŠ Tábor, Husova 1570	18
	ZŠ a MŠ Tábor, náměstí Mikuláše z Husi 45	13
	ZŠ Tábor, Zborovská 2696	16
středně velké základní školy	ZŠ a MŠ Chotoviny, Osvození 47	7
	ZŠ a MŠ Jistebnice, Kostelní 93	6
	ZŠ a MŠ Opařany, Opařany 165	9
	ZŠ Sezimovo Ústí, Švehlova 111	9
	ZŠ a MŠ Tábor – Čekanice, Průběžná 116	6
malé základní školy	ZŠ a MŠ Dražice, Dražice 57	4
	ZŠ a MŠ Tábor – Měšice, Míkova 64	5
	ZŠ a MŠ Nadějkov, Pivovarská 141	2
	ZŠ a MŠ Slapy, Slapy 34	4
	ZŠ a MŠ Stádlec, Stádlec 128	5
	ZŠ a MŠ Želeč, Želeč 66	5

graf č. 1
Rozdělení respondentů podle pohlaví

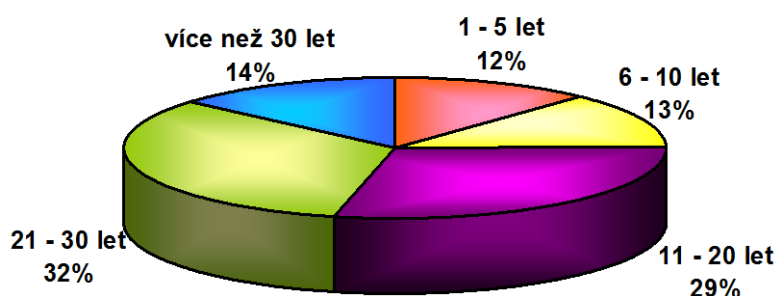

graf č. 2
Rozdělení respondentů podle třídnictví

Tento výzkumný soubor lze dále rozdělit podle délky praxe ve školství. Dotazovaných učitelů s praxí 1-5 let bylo celkem 12%. Dotazovaných učitelů s praxí 6-10 let bylo celkem 13%. Významnou část tvoří učitelé s praxí 11-20 let, odpovídalo jich celkem 29%. Největší skupinu tvoří respondenti s praxí 21-30 let, kterých bylo celkem 32%. A respondentů s praxí delší než 30 let odpovídalo celkem 14% (viz graf č. 3). Tímto průzkumem se potvrzuje další známý fakt, že učitelé sbory v základních školách tvoří z větší části pedagogové ve zralém věku.

graf č. 3
Rozdělení respondentů podle praxe ve školství

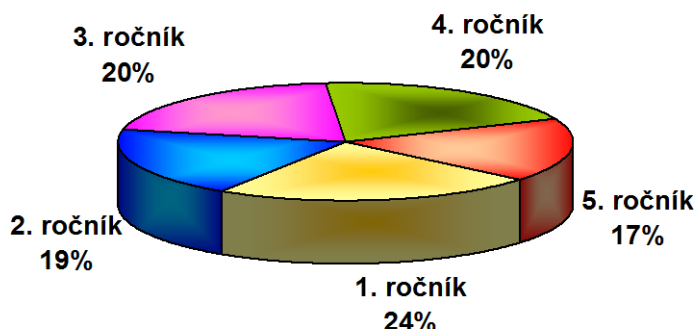

5.5.2 Žáci

Rozhovoru se zúčastnilo celkem 515 žáků z šesti vybraných základních škol v okrese Tábor (viz tabulka č. 2). Jestliže tento výzkumný soubor rozdělíme na jednotlivé ročníky, pak z 1. ročníku odpovídalo celkem 24% žáků, z 2. ročníku odpovídalo celkem 19% žáků, ve 3. ročnících se průzkumu zúčastnilo 20% žáků, ve 4. ročnících se na výzkumném šetření podílelo také 20% žáků a ve všech 5. ročnících bylo dotazováno celkem 17% respondentů (viz graf č. 4).

tabulka č. 2	
NÁZEV ŠKOLY	POČET RESPONDENTŮ
ZŠ Sezimovo Ústí, Školní náměstí 628	100
ZŠ a MŠ Tábor, náměstí Mikuláše z Husi 45	122
ZŠ a MŠ Opařany, Opařany 165	102
ZŠ Sezimovo Ústí, Švehlova 111	98
ZŠ a MŠ Slapy, Slapy 34	46
ZŠ a MŠ Želeč, Želeč 66	47

graf č. 4
Celkem odpovídajících žáků z jednotlivých ročníků

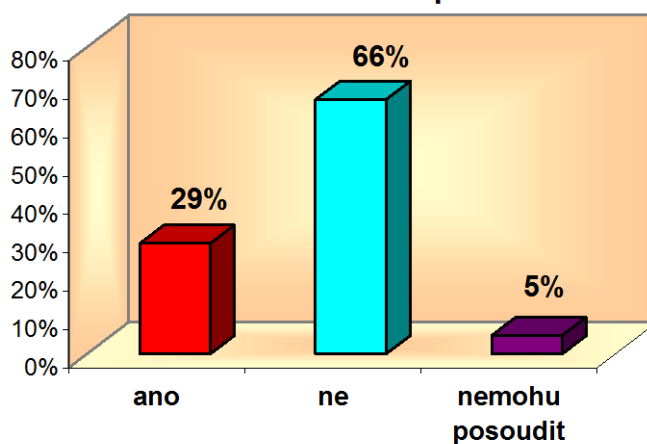
5.6 Výsledky výzkumného šetření

V této kapitole vyhodnotíme odpovědi učitelů na všechny dotazníkové otázky a pokusíme se o jejich vysvětlení. Také vyhodnotíme odpovědi žáků.

Otázka č. 1: Setkal/a jste se Vy osobně během Vaší praxe se šikanou na 1. stupni ZŠ?

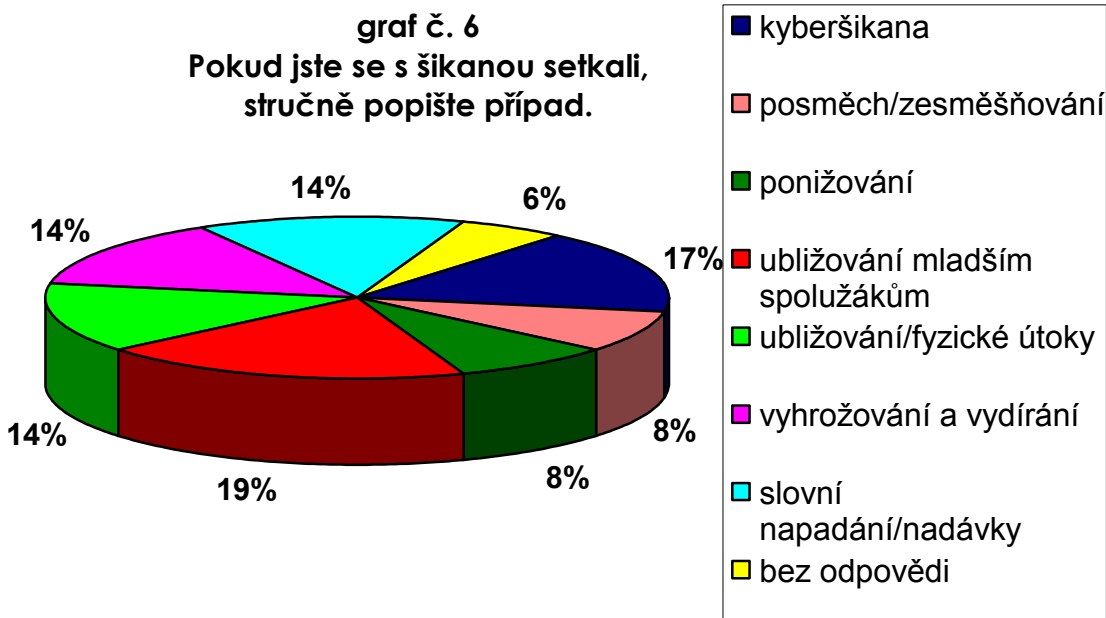
Cílem otázky bylo zjistit, zda již učitelé 1. stupně ZŠ mají zkušenosti se šikanou. Ze všech zúčastněných pedagogů se jich s případem šikany na 1. stupni ZŠ setkalo 29%, což je necelá třetina dotazovaných. Většinou se s případem šikany setkali vyučující s delší praxí ve školství, tato data však nejsou podrobněji zpracována. Dalších 66% respondentů přiznává, že se během své praxe s případem šikany nesetkalo. 5% učitelů nedokáže posoudit, zda situace, se kterými se setkali byla šikana nebo ne. Otázka č. 1 - viz graf č. 5.

graf č. 5
Setkal/a jste se Vy osobně se závažnou šikanou na 1. stupni ZŠ?

Podotázka č. 1.a: Pokud jste se s šikanou setkali, stručně popište případ.

Učitelé, kteří zadali v otázce č. 1 odpověď „ano“, měli dále odpovědět na podotázku č. 1.a, která se k první otázce vztahovala. S případem šikany se z celkového počtu 125 respondentů setkalo 36 učitelů, což je 29%. Jejich jednotlivé odpovědi pak podle své podobnosti byly zařazeny do určitých kategorií.

Z nejčastějších forem šikany, se kterou se zmíněných 29% učitelů na 1. stupni ZŠ setkalo, bylo ubližování mladším spolužákům (19%). Druhé místo obsadil novodobý problém kyberšikana (17%). Na třetím místě byly shodně procentuálně zastoupené tři formy šikany: slovní útoky (14%), vyhrožování či vydírání (14%) a fyzické napadání druhých (14%). Dále se vyskytly tyto formy šikany posměch či zesměšňování druhých (8%) a ponižování druhých (8%). V některých z dotazníků zůstala tato otázka bez odpovědi (celkem 6%).

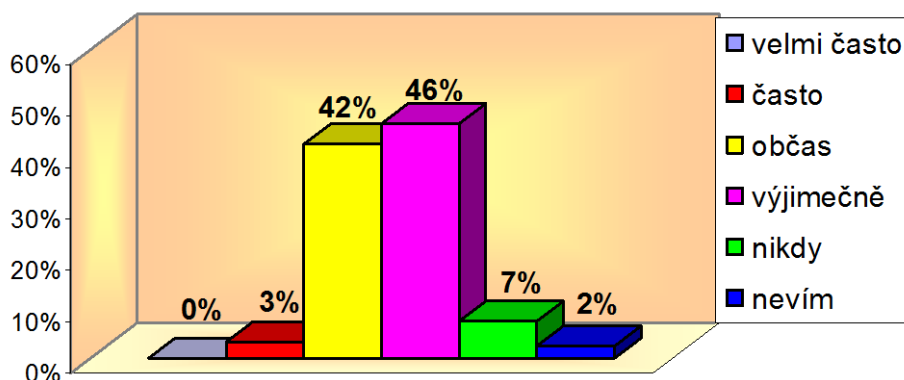
Otázka č. 2: Ve Vaší škole se šikanování dá považovat za problém, který se vyskytuje:

Jednou z nejdůležitějších podmínek jak zamezit šikanování je, že si vyučující připustí její existenci na škole, protože lze řešit pouze tu šikanu, o které se ví. Cílem otázky bylo, aby se učitelé zamysleli nad frekvencí výskytu šikany na jejich škole.

V této otázce odpověď: „na škole se šikanování vyskytuje velmi často“ nevybral žádný z dotazovaných. Pouze 3% respondentů napsali: „na škole se šikanování vyskytuje často“ (zde se jednalo o čtyři učitele z velkých škol, tato data však nejsou podrobněji zpracována). 42% respondentů zvolilo možnost „na škole se

šikanování vyskytuje občas“. Podobný počet respondentů vybral variantu „na škole se šikanování vyskytuje výjimečně“, celkem 46% z dotazovaných. Možnost „šikanování se nevyskytuje nikdy“ volilo 7% učitelů (jednalo se o devět učitelů z tzv. malých škol, tato data rovněž nejsou dále podrobněji zpracována). Odpověď „nevím“ označilo minimum učitelů, pouze 2% (viz graf č. 7). Z grafu vyplývá, že dotazovaní učitelé si z větší části myslí, že šikanování na jejich školách není běžnou součástí jejich školního života. Nejedná se tedy o problém výrazně alarmující, avšak je třeba proti němu používat preventivní opatření, protože občas či výjimečně se vyskytuje.

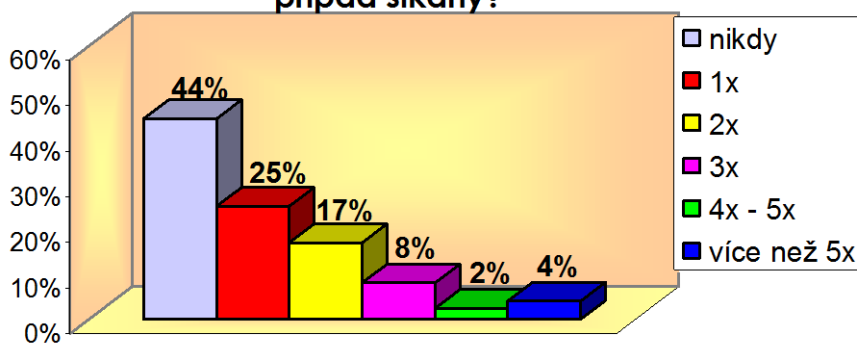
graf č. 7
Ve Vaší škole se šikanování dá považovat za problém, který se vyskytuje:

Otázka č. 3: Kolikrát jste musel/a na této škole řešit případ šikany?

Třetí otázka měla prověřit, kolikrát učitelé řešili šikanu na současném pracovišti. Ze všech zúčastněných 125 vyučujících 1. stupně zvolila necelá polovina respondentů odpověď „nikdy“. Čtvrtina dotazovaných vypověděla, že šikanu na jejich současném pracovišti řešili jednou. Ostatní odpovědi viz graf č. 8.

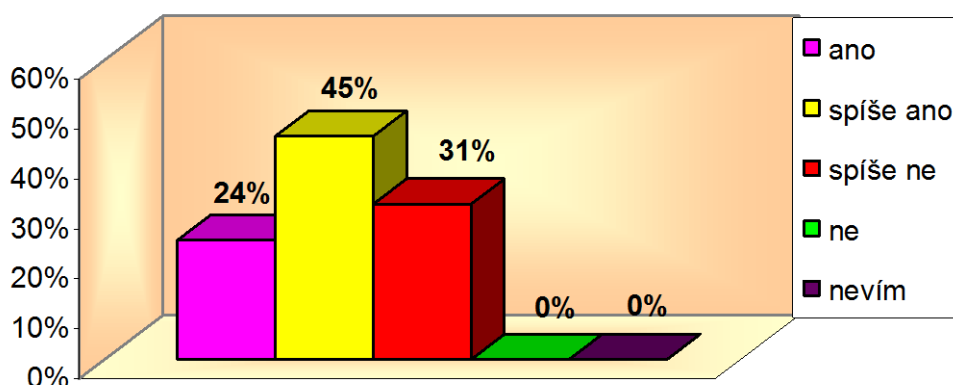
graf č. 8
Kolikrát jste musel/a na této škole řešit případ šikany?

Otázka č. 4: Myslíte si, že žáci na 1. stupni ZŠ rozumí významu slova šikana?

Tato otázka se zaměřovala na to, jak učitelé vnímají své žáky. Skoro čtvrtina učitelů (24%) věří, že žáci termín šikana znají a dokáží jej vysvětlit. Podstatně více učitelů (45%) si však myslí, že žáci dokáží vysvětlit pouze částečně, co to je šikana. Významnou část tvoří i třetí skupina odpovídajících (31%), kteří jsou toho názoru, že žáci spíše nevědí, co šikana znamená (viz graf č. 9). Abychom mohli posoudit názory učitelů, otázku jsem položila rovněž žákům (vyhodnocení viz dále).

graf č. 9
Myslíte si, že žáci na 1. stupni ZŠ rozumí významu slova šikana?

Odpovědi žáků

Otázka pro žáky: Co znamená slovo šikana?

Otázku jsem položila žákům prvního stupně. Celkem na ni odpovědělo 515 žáků ze šesti základních škol v okrese Tábor. Tito respondenti jsou ve věku 6-11 let, tedy od prvního do pátého ročníku ZŠ (viz graf č. 4). Zapsané jednotlivé žákovské odpovědi jsem podle podobnosti sjednotila do určitých celků (viz tabulky č. 3, 4, 5, 6, 7 na následující straně). Skupina žáků z prvního stupně je velmi různorodá, proto se dalo očekávat, že žáci z nižších ročníků tomuto pojmu budou rozumět méně, zatímco žáci z vyšších ročníků již budou schopni lépe vysvětlit, co pojem šikana znamená. Na jedné základní škole jsem byla informována, že pracovníci z pedagogicko-psychologické poradny radí neužívat před dětmi pojem šikana, ale nahradit ho jiným výrazem např. slovem ubližování.

tabulka č. 3	
1. ročník	
někoho bouchnout, bít, mlátit	26%
ničení cizích věcí	8%
schovávání cizích věcí	8%
nadávky druhým	8%
ubližování druhým	8%
posmívat se někomu	5%
brání svačin spolužákům	5%
dělat něco, co druhý nemá rád	7%
dělat úkoly za někoho jiného	4%
neví/špatná odpověď	20%
celkem odpovídajících žáků	119

tabulka č. 4	
2. ročník	
někoho bouchnout, bít, mlátit	20%
ničení cizích věcí	6%
posmívat se někomu	4%
obtěžování druhých	5%
ubližování druhým	17%
vyhrožování druhým	4%
nadávky druhým	3%
rozkazování druhým	6%
ubližování mladším žákům	5%
neví/špatná odpověď	29%
celkem odpovídajících žáků	98

tabulka č. 5	
3. ročník	
ubližování druhým	25%
nadávky/slovní útoky	7%
posměch/zesměšňování	6%
mučení/týrání	8%
vymáhání různých předmětů	7%
ubližování mladším	7%
rozkazování druhým	3%
pronásledování někoho	8%
bití druhých	16%
neví/špatná odpověď	15%
celkem odpovídajících žáků	105

tabulka č. 6	
4. ročník	
opakované fyzické útoky	5%
neustálé ubližování druhým	19%
opakované nadávky/slovní útoky	3%
posměch/zesměšňování	7%
mučení/týrání	16%
vymáhání různých předmětů/peněz	5%
ubližování mladším žákům	3%
ničení cizích věcí	9%
kyberšikana	5%
ponižování druhých	3%
opakované krádeže různých věcí	3%
neustálé vyhrožování	11%
opakované vydírání	7%
neví/špatná odpověď	3%
celkem odpovídajících žáků	103

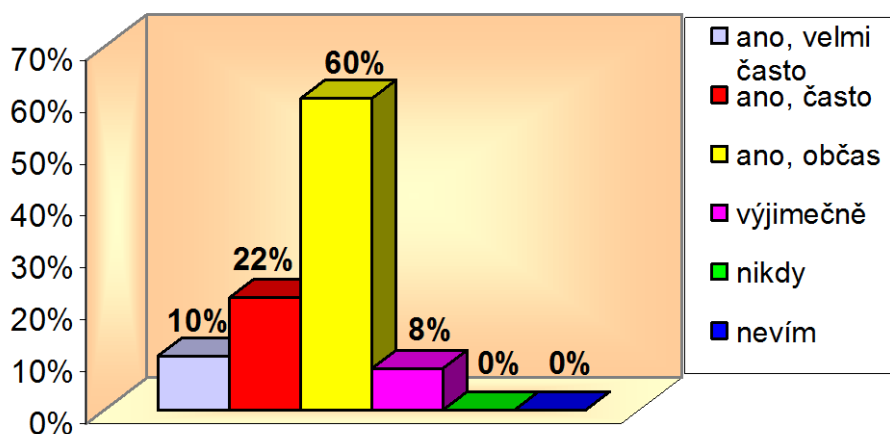
tabulka č. 7	
5. ročník	
opakované fyzické útoky	12%
neustálé ubližování druhým	13%
opakované nadávky/slovní útoky	8%
posměch/zesměšňování	14%
mučení/týrání	4%
vymáhání různých předmětů/peněz	11%
psychické týrání	8%
kyberšikana	7%
ponižování druhých	4%
neustálé vyhrožování	4%
opakované vydírání	13%
neví/špatná odpověď	0%
celkem odpovídajících žáků	90

Otázka č. 5: Zařazujete do výuky (či mimo ni) preventivní aktivity proti šikaně?

Je známo, že v každé skupině se jednou za čas objeví nějaké společenské nedostatky, které různým způsobem postihují členy skupiny. Je tedy třeba proti těmto negativním jevům nenásilně zařadit do života skupiny efektivní preventivní aktivity. Otázka č. 5 měla zjistit, zda učitelé ve své práci s žáky zapojují i preventivní činnosti, ať již v oblasti prevence primární nebo v rámci prevence sekundární (viz graf č. 10).

Velká část vyučujících do výuky (či mimo ni) preventivní aktivity proti šikaně zařazuje. Možnost „velmi často“ vybrala desetina vyučujících (přesně 10%). Odpověď „často“ také nemá zanedbatelný počet (22%). Nejvíce byla vybírána varianta „občas“ (60%). Jen malá část dotazovaných (8%) odpověděla „výjimečně“.

graf č. 10
Zařazujete do výuky (či mimo ni) preventivní aktivity proti šikaně?

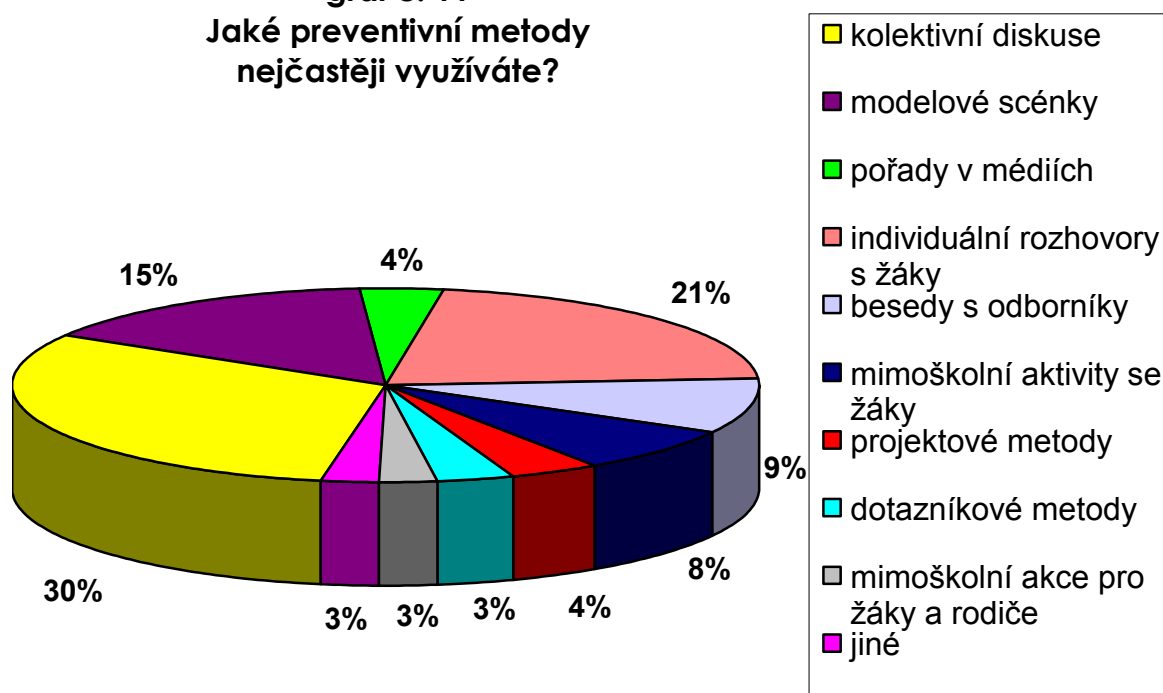

Podotázka č. 5.a: Pokud ano, jaké preventivní metody nejčastěji využíváte? (možno vybrat více odpovědí)

V případě odpovědi „a)“, „b)“ nebo „c)“ učitelé měli dále odpovědět na podotázku č. 5.a, která k otázce č. 5 příslušela. Takto odpovědělo 115 učitelů, tzn. 92% pedagogů využívá preventivní metody. Toto procentuelní vyjádření je dosti vysoké, a tak se zdá, že učitelé jsou dostatečně seznámeni s problémem šikany a preventivní metody do výuky zařazují.

Záměrem této otázky bylo určit preventivní aktivity využívané nejčastěji ve výuce (či mimo ni). U této otázky většinou volili dotazovaní více než jednu z možností, proto zde procentuelní vyjádření nesouvisí s počtem odpovídajících, ale odvíjí se od počtu hlasů pro danou možnost. Z grafu vyplývá, že mezi nejčastější činnosti v oblasti preventivních metod patří kolektivní diskuse a individuální rozhovory s žáky. Oblibu mají též modelové scénky. Co se týče preventivních metod, nelze zanedbat ani besedy s odborníky a mimoškolní žakovské aktivity. Ostatní odpovědi viz graf č. 11. Poslední položku „jiné“ označilo 9 pedagogů (tzn. 3% dotazovaných). Jako další jiné preventivní aktivity proti šikaně zde učitelé uvedli: etickou výchovu, rozbor textu při literární výchově a besedu s Policií ČR.

graf č. 11
Jaké preventivní metody nejčastěji využíváte?

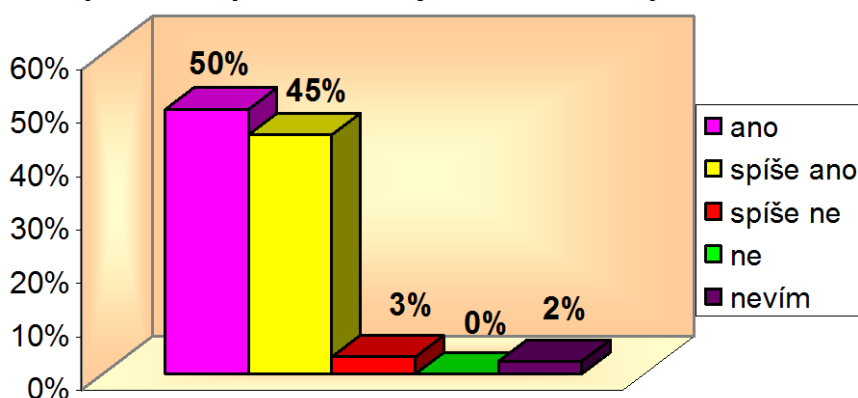

Otázka č. 6: Věnuje Vaše škola dostatečnou pozornost prevenci proti šikaně již u žáků 1. stupně ZŠ?

Prevence ve školním životě ve vyučování i mimo vyučování by měla prostupovat celým výchovně-vzdělávacím procesem. Pod ni spadají činnosti vztahující se ke zdravému rozvoji dítěte, k rozvoji harmonické osobnosti jedince, k osvojování pozitivního sociálního chování, ke zdravému životnímu stylu a neméně důležitou činností je informovanost o správném využívání volného času.

V šesté otázce jsem se zeptala na to, jaký mají vyučující názor na preventivní strategii školy proti šikaně. Přesně polovina dotazovaných tvrdí, že jejich škola věnuje dostatečnou pozornost prevenci šikany už na 1. stupni ZŠ. Dalších 45% respondentů se shodlo na odpovědi, že se jejich škola částečně soustředí na prevenci proti šikaně u žáků 1. stupně ZŠ. Zbytek dotazovaných volilo odpověď „spíše ne“ nebo „nevím“. Žádný z dotazovaných si nemyslí, by že se jeho škola prevenci šikany vůbec nevěnovala (viz graf č. 12).

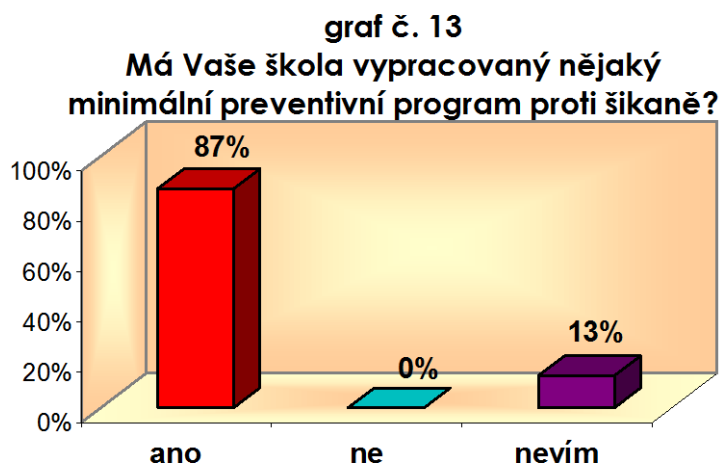
graf č. 12
Věnuje Vaše škola dostatečnou pozornost prevenci proti šikaně již u žáků 1. stupně ZŠ?

Otázka č. 7: Má Vaše škola vypracovaný nějaký minimální preventivní program proti šikaně?

Jedním ze stěžejních školních dokumentů by se měl stát minimální preventivní program školy. Tento program má mít povinně vypracovaná každá škola a je pro ni závazný, obsah programu podléhá kontrole České školní inspekce. V minimálním preventivním programu by měla být obsažena základní preventivní strategie školy proti sociálně patologickým jevům, tedy i proti šikaně. Měl by se zaměřovat na zapojení všech učitelů a dalších pedagogických pracovníků školy do oblastí prevence a na spolupráci s rodiči. Obsah tohoto programu má vycházet z podmínek oblasti, kde se škola nachází, měla by v něm být i bližší specifikace školy, zejména zpracovaný současný stav školy a odhad stavu budoucího. Zodpovědnost za jeho vypracování má metodik školní prevence, který jej konzultuje s vedením školy, učiteli a ostatními pedagogickými pracovníky.

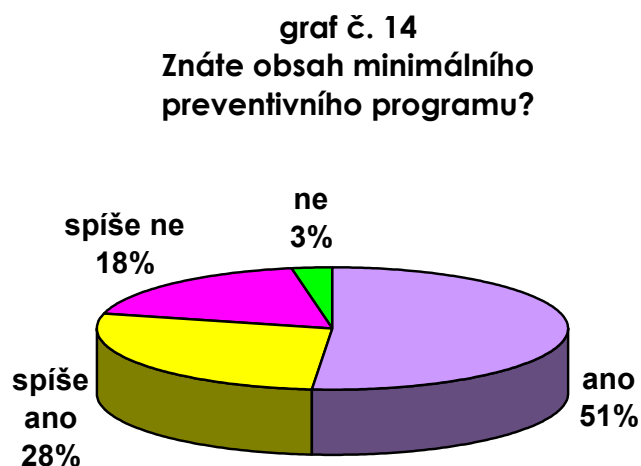
Většina kantorů (87%) odpověděla, že na jejich škole mají minimální preventivní program proti šikaně. Mezi dotazovanými nebyl žádný učitel, který by si myslel, že na škole tento program nemají. Menší část dotazovaných (13%) nevěděla, zda mají na škole nějaký minimální preventivní program proti šikaně (viz graf č. 13).

Podotázka č. 7.a: Pokud ano, znáte jeho obsah?

Zde bylo cílem ověřit znalost programu. 51% z dotazovaných zná dobře obsah minimálního preventivního programu. Ostatní odpovědi viz graf č. 14.

Minimální preventivní program by měl znát každý učitel. Neměl by se stát jen obsáhlým dokumentem školy ležícím hluboko v zásuvce stolu, ani by neměl být považován za spis náležící pouze pro kontrolu z inspekce. Má být nedílnou složkou školního života. Nelze jej považovat jen za inspiraci k prevenci ve volnočasových zájmových činnostech. Aby plnil svůj účel, musí prostupovat do každodenního vyučovacího procesu. Bohužel v dnešní době mají učitelé na starosti tolik záležitostí, že jim často nezbyvá dost času na to, aby se seznámili s věcmi skutečně důležitými.

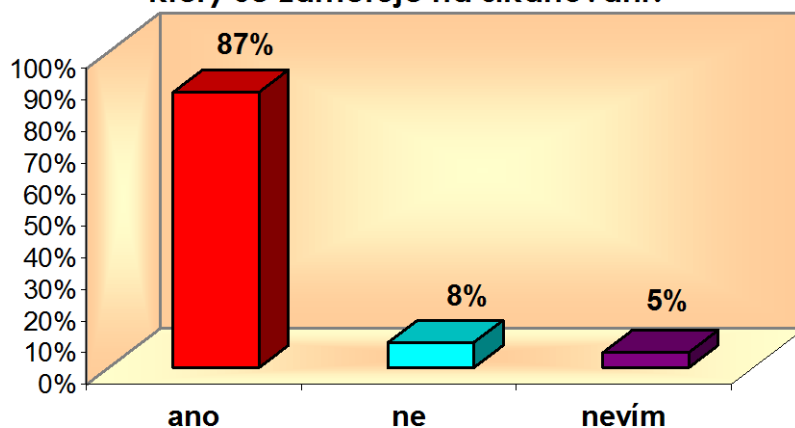

Otázka č. 8: Působí na Vaší škole nějaký preventista, který se zaměřuje na šikanování?

Preventistou, jenž se zaměřuje na problémy šikanování je obvykle školní metodik prevence (pokud škola nemá preventistu pouze proti šikaně). Školní metodik prevence musí působit na každé škole. Na malých školách může tuto funkci zastávat někdo z učitelů, vychovatelů nebo sám ředitel. Podmínkou k vykonávání jeho funkce je pedagogická praxe, alespoň dva roky. Školní metodik prevence je proškolený učitel, který zodpovídá za prevenci sociálně patologických jevů na škole. Jeho cílem je především dozor nad chováním dětí a mládeže. Školní metodik prevence musí dobře znát právní předpisy a zajímat se o jejich případné změny. Stále by se měl vzdělávat v oblasti prevence. Na poli šikany se podílí na cílené primární prevenci, účastní se při řešení šikany. Měl by dbát na osvětu ostatních učitelů i dalších pedagogických pracovníků v oblasti šikany. Vytváří jednotné strategie v ochranných opatřeních. Učitele a ředitele školy a další pedagogické pracovníky by měl seznámit s minimálním preventivním programem, představit cíle programu a prosadit se o jejich uskutečnění. (Působnost metodiků prevence na školách viz graf č. 15.)

87% kantorů vypovědělo, že na jejich základní škole působí člověk, který je kompetentní zabývat se sociálně patologickými jevy, včetně šikany. Pouze 8% respondentů odpovědělo, že nemají preventistu zaměřujícího se na výchovné problémy. 5% dotazovaných nevědělo, zda vůbec na škole nějaký preventista působí. Naštěstí si je velká část učitelů vědoma, že preventista na jejich škole pracuje. Toto je třeba připomínat i žákům, protože i oni by se se svými problémy měli obracet na osoby, které jsou kompetentní pro řešení výchovných problémů.

graf č. 15
Působí na Vaší škole nějaký preventista,
který se zaměřuje na šikanování?

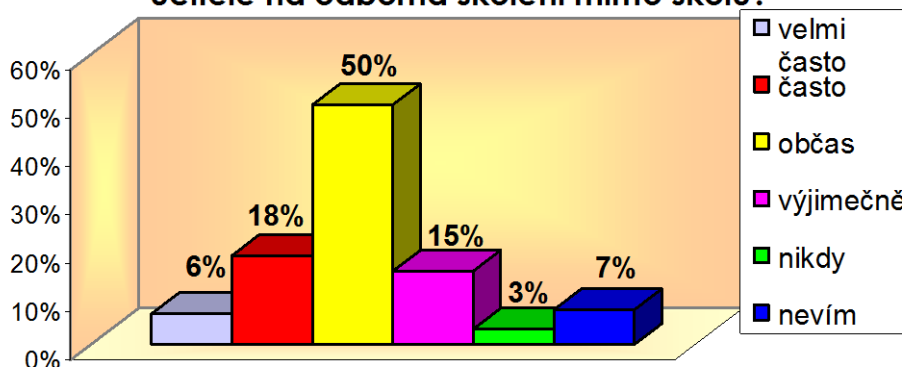

Otázka č. 9: Pořádají se na Vaší škole odborná školení (semináře) k prevenci šikany, kterých se mohou zúčastnit i učitelé 1. stupně ZŠ? Popř. vysílá škola i učitele 1. stupně ZŠ na odborná školení (semináře) někam mimo školu?

Devátá otázka měla prověřit, zda školy organizují pro své zaměstnance další vzdělávání v oblasti prevence šikany, popř. jestli učitelé chodí na odborná školení (semináře) někam mimo školu. Stálé vzdělávání se v této oblasti je velice důležité. V pedagogické praxi každého učitele často nastanou takové případy, na které musí být připraven a musí vědět, jak vhodně zareagovat. Na poli šikany je třeba být obeznamen se všemi riziky, která s sebou přináší. Musí vědět, co ještě může vyřešit škola a na co už přizvat další odborníky. Vůbec jako první je nutné umět rozpoznat šikanu od škádlení nebo také rozlišit kdo je agresor a kdo je oběť. Ne vždy to bývá jednoduché a ne vždy nám na to stačí pouze prolistovat odbornou literaturou. Proto bývají pro pracovníky škol organizována různá školení.

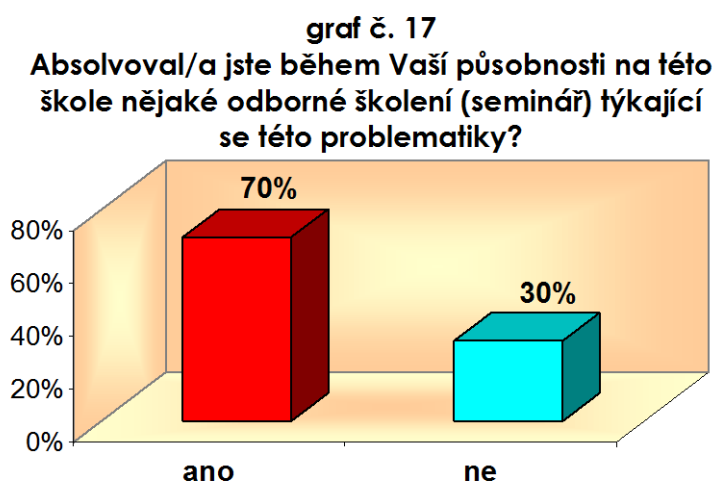
Pouze 3% pedagogů si myslí, že škola nepořádá školení k problematice šikany a nebo nikdy neposílá své zaměstnance na podobná školení. 7% respondentů neví, jestli škola k problematice šikany pořádá nějaká odborná školení (či vysílá pracovníky někam na odborná školení). Polovina respondentů tvrdí, že podobné akce bývají občas pro pracovníky škol organizovány. 18% vyučujících si myslí, že se různá školení na škole pořádají často. 15% učitelů sdělilo, že se s podobnými akcemi setkali výjimečně, naproti tomu 6% učitelů říká, že odborná školení k této problematice jsou pořádána školou velmi často (viz graf č. 16).

graf č. 16
Pořádají se na Vaší škole školení k prevenci šikany? Popř. vysílá škola učitele na odborná školení mimo školu?

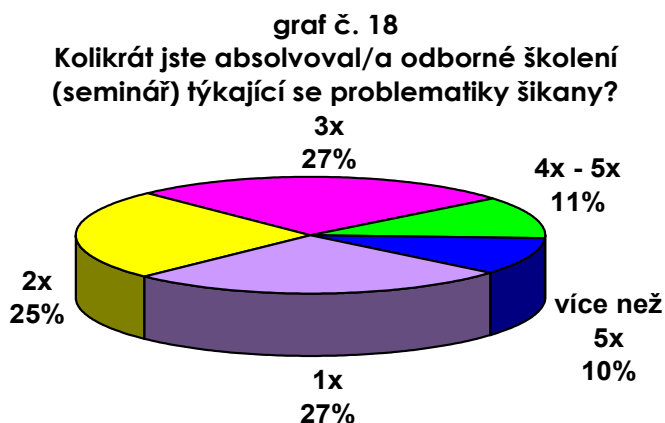
Otázka č. 10: Absolvoval/a jste během Vaší působnosti na této škole nějaké odborné školení (seminář) týkající se této problematiky?

Desátá otázka navazovala na devátou otázku, měla směřovat k zjištění, zda se učitelé 1. stupně ZŠ zúčastňují odborných školení (seminářů) k prevenci šikany. Dotazovaní, kteří odpověděli „ano“, měli poté vyplnit v podotázce č. 10.a kolikrát se semináře (školení) zúčastnili. 87 osob z našeho výzkumného vzorku (tedy 70% respondentů) odpovědělo, že se již někdy zúčastnili podobné vzdělávací akce týkající se šikany. 38 osob z našeho výzkumného vzorku (tedy 30% respondentů) sdělilo, že zatím ještě nikdy neabsolvovali podobná školení či semináře (viz graf č. 17).

Podotázka č. 10.a: Pokud ano, kolikrát?

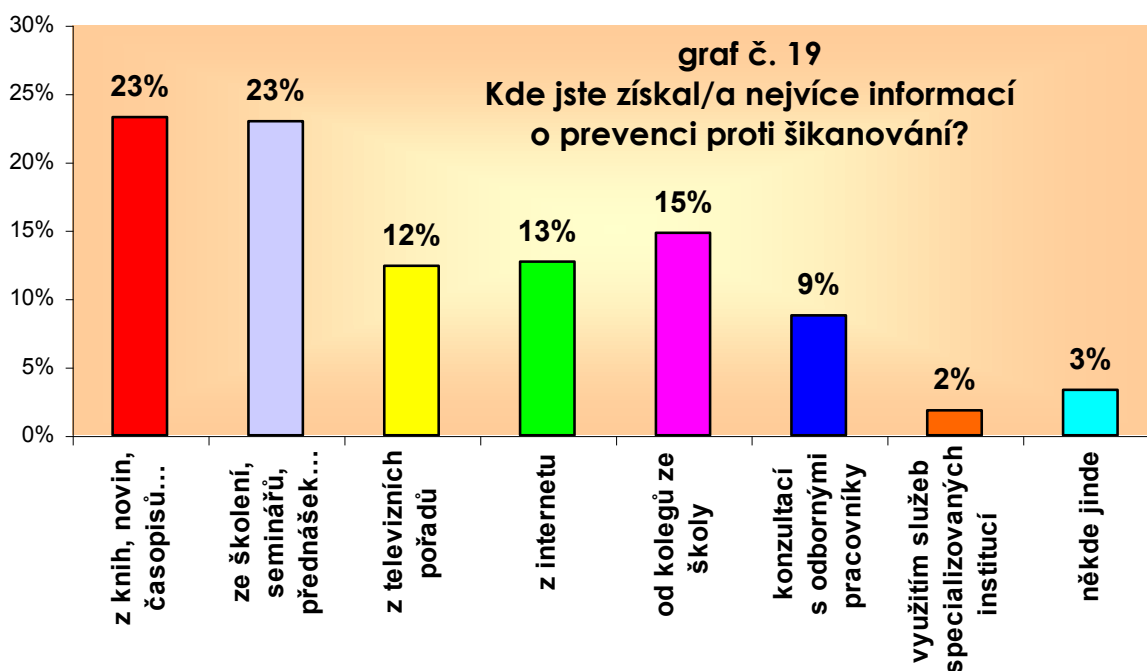
70% dotazovaných odpovědělo, že již někdy absolvovali specializované školení (seminář) týkající se problematiky šikany. Tito respondenti měli vybrat, kolikrát vzdělávací akci navštívili. Přibližně srovnatelné jsou body 1x, 2x, 3x, které získaly 27%, 25%, 27%. Dále jsou celkem srovnatelné body 4x - 5x a více než 5x, které získaly 11% a 10% (viz graf č. 18)

Otázka č. 11: Kde jste získal/a nejvíce informací o prevenci proti šikanování? (možno vybrat více odpovědí)

Tato otázka byla doplňková. Zde bylo cílem zjistit, z jakých zdrojů se učitelé nejčastěji informují o prevenci proti šikanování (viz graf č. 19).

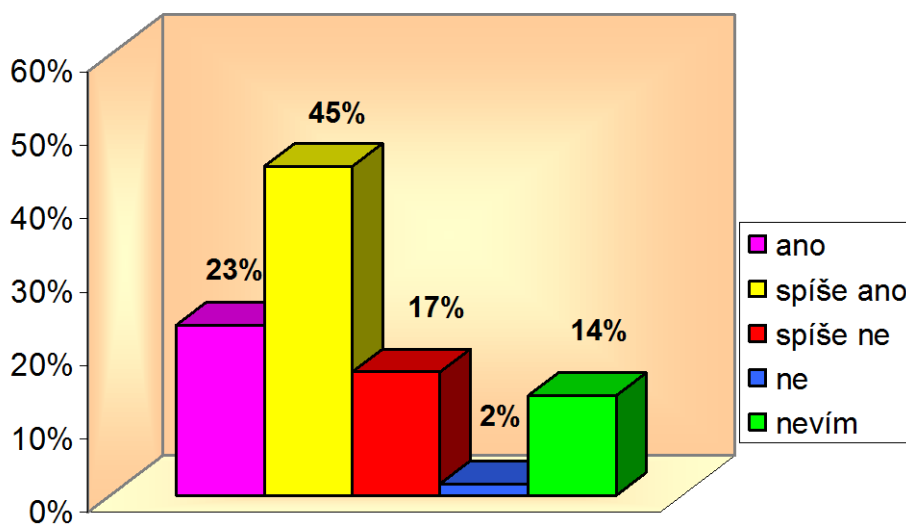
Jelikož v otázce č. 11 mohli respondenti vybrat více variant, nekoresponduje počet hlasů s počtem odpovídajících, procenta vyjadřují pouze množství hlasů pro danou možnost. Jako nejfrekventovanější zdroje informací zde učitelé uváděli odbornou literaturu - knihy, noviny, časopisy a pak ještě odborné semináře, přednášky či školení (obě položky shodně získaly 23%). Někteří učitelé se podle dotazníku nechávají poučit od svých kolegů v práci (15%). Nezanedbatelný počet mají i televizní pořady (12%) a internetové zdroje (13%). Jiní konzultují tato témata s odbornými pracovníky (9%). Nejnižší procentuelní hodnotu v grafu má využití služeb specializovaných zařízení (2%). Poslední bod „někde jinde“ byl volen celkem ve 3%. Zde měli učitelé vepsat kde jinde se seznámili s prevencí šikany. Několik učitelů shodně uvedlo: při studiu vysoké školy, z přednášek pro žáky a z portálu www.minimalizacesikany.cz. Další odpovědi byly: od kolegů z jiných škol, v předchozím zaměstnání, při studiu školního minimálního programu.

Otázka č. 12: Máte ve Vaší škole k dispozici dostatek literatury zabývající se problematikou šikany?

Tato otázka byla doplňková, měla prověřit, zda pedagogové mají přehled o tom, jestli je na škole dostatek odborných knih k problematice šikany. 14% učitelů nevědělo, zda je ve škole k dispozici literatura zabývající se těmito tématy. Dalších 23% zaměstnanců škol vybralo odpověď „ano“. Nejvyšší procentuální množství dostala odpověď „spíše ano“, celkem 45%. Dále procentuální zastoupení 17% získala možnost „spíše ne“ (viz graf č. 20).

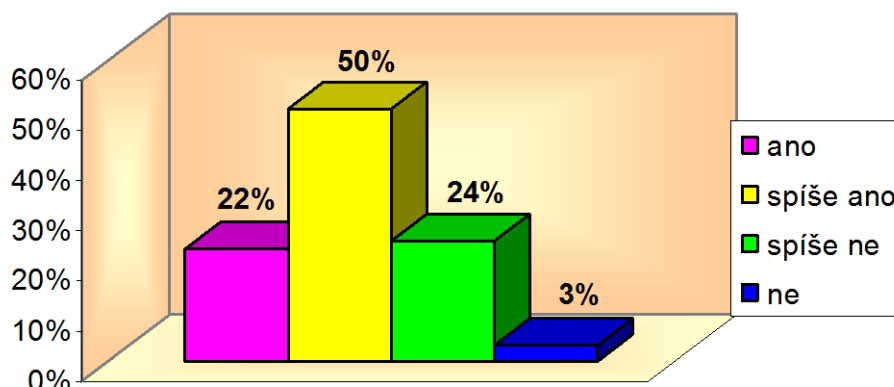
graf č. 20
Máte ve Vaší škole k dispozici dostatek literatury zabývající se problematikou šikany?

Otázka č. 13: Prohlubujete si sami znalosti týkající se této problematiky?

Tato otázka byla také doplňková, měla směřovat ke zjištění, zda se kantoři zajímají o tuto problematiku. Pouze 3% z dotazovaných se o tuto oblast vůbec nezajímá. 24% učitelů odpovědělo, že se o sebevzdělávání v problematice šikany spíše nezajímá. Přesně polovina osob z výzkumného vzorku odpověděla, že se těmito tématy částečně zabývají. Dalších 22% vyučujících zvolilo variantu „ano“ (viz graf č. 21). Je potěšující, že alespoň někteří učitelé si v rámci svých možností spíše prohlubují své znalosti v této problematice. Zde asi hraje velkou roli časová vytíženost učitelů, protože v jejich práci je mnoho oblastí k sebevzdělávání.

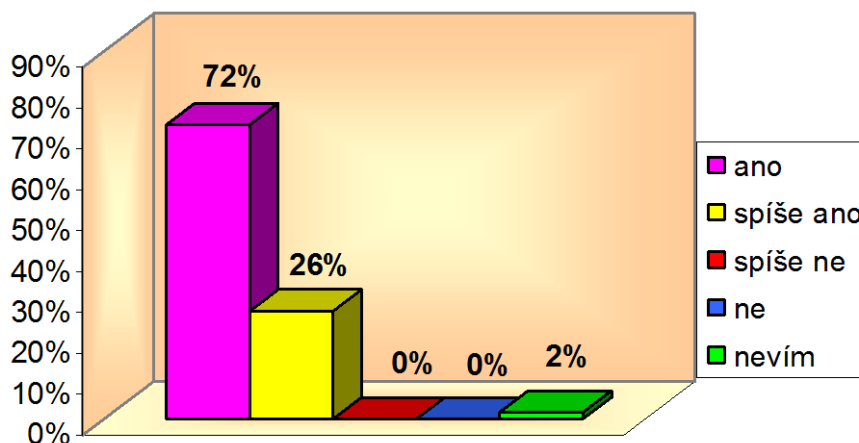
graf č. 21
Prohlubujete si sami znalosti týkající se této problematiky?

Otázka č. 14: Nabízíte Vaším žákům dostatek příležitostí, aby za Vámi přišli a svěřili se se svými problémy?

Tato otázka byla doplňková. V této otázce se měli učitelé zamyslet nad jejich vztahem k žákům a uvědomit si, jaký jim dávají prostor k neformálnímu vyjádření svých pocitů. Je nutné žákům často nabízet možnost neformální diskuse. Je třeba dát jim najevo, že když budou mít problém, učitel může být tím prvním, za kým půjdou. Při neformálním rozhovoru musí dát učitel žákovi najevo, že žák je jeho rovným partnerem, a proto se mu může žák bez ostychu svěřit se svými pocity či problémy. Ze získaných dat vyplývá, že učitelé tuto možnost žákům dávají (viz graf č. 22).

graf č. 22
Nabízíte Vaším žákům dostatek příležitostí, aby za Vámi přišli a svěřili se se svými problémy?

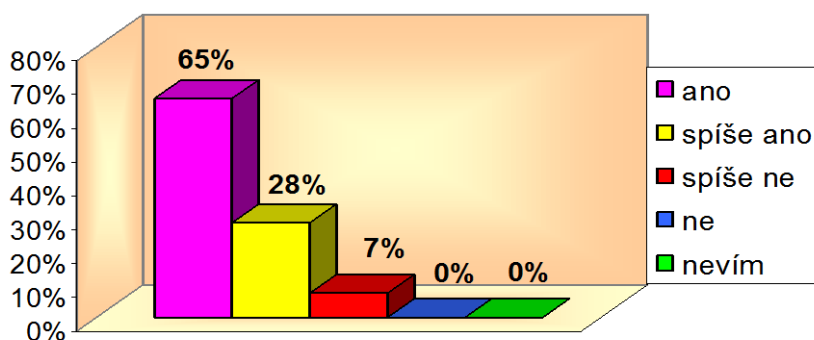
Otázka č. 15: Nabízí Vaše škola žákům dostatek mimoškolních aktivit?

Smysluplná organizace volného času dětí je jednou z možností, jak vhodně působit v oblasti primární prevence. Mimoškolní život nabízí velký prostor pro využití tohoto potenciálu. Základem je vést děti k dodržování základních společenských norem, k upevňování pozitivních vlastností žáků, k dovednostem umět řešit problémy, k umění nést zodpovědnost ze své chování, odpovědnost za své zdraví a za zdraví svých kamarádů. Život mimo vyučování nabízí dobrou možnost pro dětské zájmy a pro rozvíjení nadání žáků, žáci si zde najdou prostor pro rozvoj komunikačních dovedností a naučí se i spolupráci v kolektivu ostatních dětí. Je proto vhodným nástrojem, který lze využít k předcházení negativních jevů.

Prevence ve školním životě i mimo vyučování je podle Koláře tou nejdůležitější. Kolář tvrdí, že „základním předpokladem účinného boje proti šikanování je celoškolský přístup. Je tedy samozřejmé, že speciální program se nemůže odehrávat pouze ve třídách, ale měl by se stát přirozenou součástí života dětí v celé škole a ve všech činnostech, které škola pořádá a zodpovídá za ně. Je důležité zahrnout do školního života veškeré dění, které přesahuje rámec oficiální činnosti třídy“ (Kolář, Školní program proti šikanování, zdroj: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>).

V patnácté otázce jsem se chtěla dozvědět, zda školy nabízejí dětem i další aktivity přesahující rámec oficiální činnosti třídy (viz graf č. 23). Většina učitelů (65%) odpověděla, že jejich školy nabízejí žákům dostatek dalších mimoškolních činností. Další část respondentů (28%) v této otázce vybrala odpověď „spíše ano“. Pouze malá část dotazovaných (8%) si myslí, že ve škole spíše není dostatek mimoškolních aktivit pro žáky. Žádný respondent nevyužil položky „ne“ a „nevím“.

graf č. 23
Nabízí Vaše škola žákům dostatek
mimoškolních aktivit?

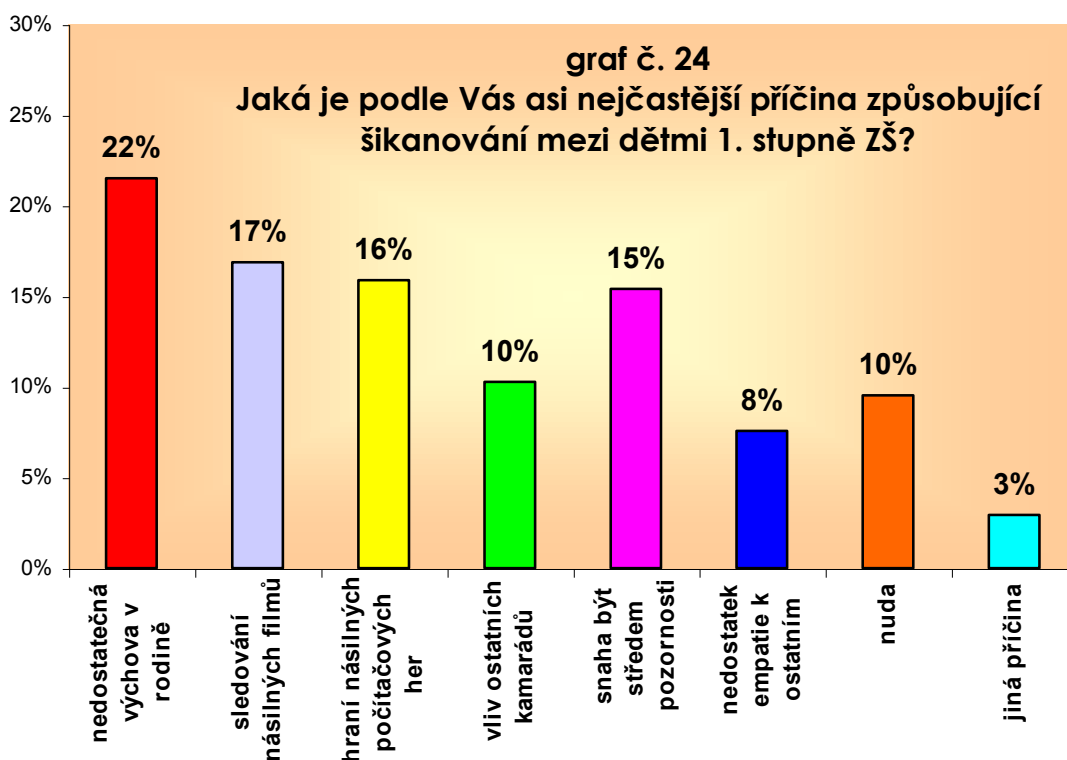

Otázka č. 16: Jaká je podle Vás asi nejčastější příčina způsobující šikanování mezi dětmi 1. stupně ZŠ? (možno vybrat více odpovědí)

Tato otázka měla za cíl vytyčit hlavní původce zapříčiňující šikanování mezi dětmi 1. stupně ZŠ (viz graf č. 24). V této otázce opětovně počet procent nesouhlasí s celkovým počtem odpovídajících respondentů, protože mohlo být vybráno více možností. Procentuelní vyjádření se odvíjí od počtu hlasů pro danou variantu.

V této otázce opět vybírali respondenti z nabídnutých možností, v posledním bodu měli možnost odpovědi vepsat. Nejmenší počet hlasů získala položka „jiná příčina“. Zde respondenti mezi další příčiny šikany zařadili: odlišné materiální podmínky v rodinách, nedostatek lásky a pozornosti, nezájem rodiny a dalších dospělých o dítě, nízké sebevědomí, samo dítě je šikanováno, povaha člověka.

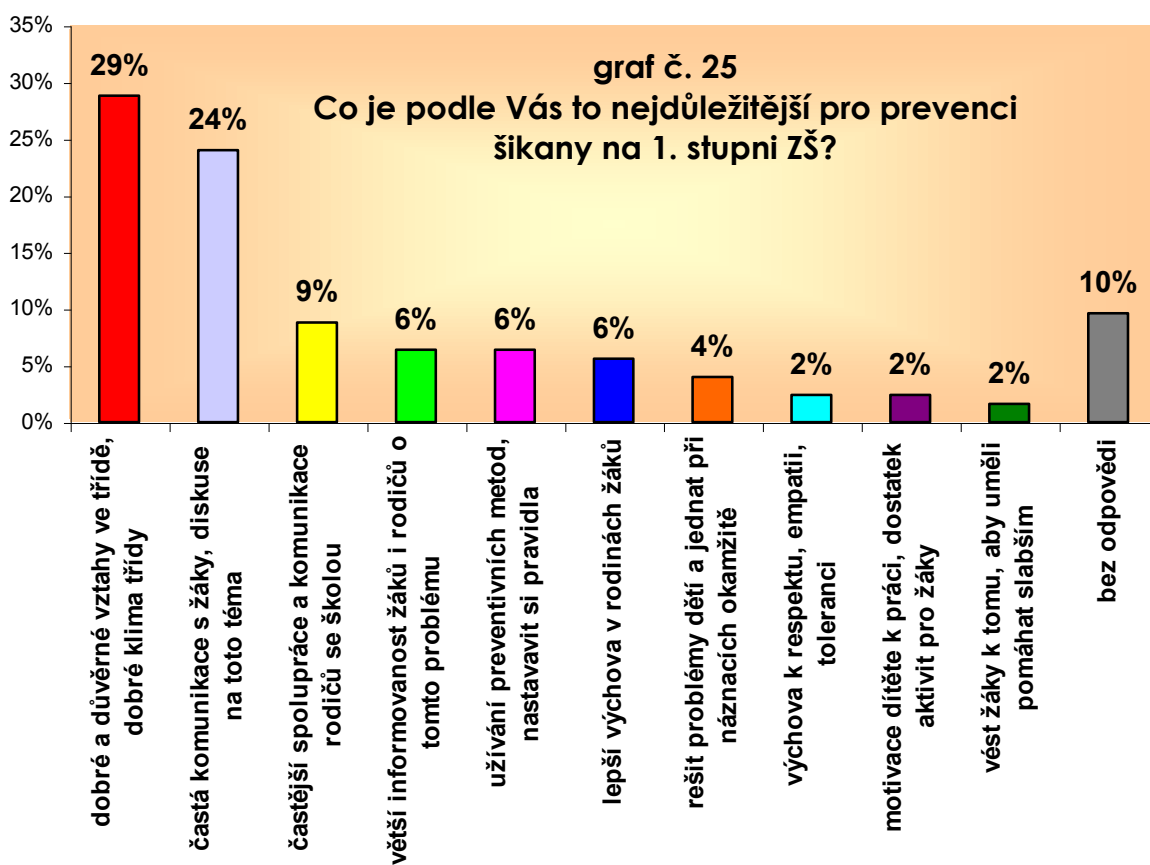
Nedostatečná výchova v rodině je podle výsledků (22%) nejčastější příčinou způsobující šikanování mezi dětmi. Další jevy, které pedagogové na 1. stupni ZŠ považují za příčinu způsobující šikanování, jsou sledování násilných filmů (17%), hraní násilných počítačových her (16%), snaha být středem pozornosti (15%). Dále podle pedagogů i nuda (10%), vliv ostatních kamarádů (10%), a nebo nedostatek empatie k ostatním (8%) mohou zapříčinit šikanující chování.

Otázka č. 17: Stručně napište, co je podle Vás to nejdůležitější pro prevenci šikany na 1. stupni ZŠ.

V poslední otázce jsem se zeptala na konkrétní úsudek pedagogů. Na tuto otázku učitelé odpovídali v případě, že chtěli vyjádřit svůj vlastní názor. Zde dotazovaní měli sami napsat, co je podle jejich mínění a zkušeností nejdůležitější pro prevenci šikany. Při vyhodnocování byly jejich názory řazeny do několika kategorií. Pouze 10% dotazovaných svůj názor nechtělo či opomenulo vyjádřit. Dalších 90% vyučujících svou myšlenku vyslovilo. Mnohé názory pedagogů na tuto otázku byly v některých případech obdobné i stejné.

Největší podíl získaly názory: dobré a důvěrné vztahy ve třídě a dobré klima třídy (29%), častá komunikace s žáky a diskuse na toto téma (24%). Nelze opominout ani názor, že pro prevenci šikany je důležitá též častější spolupráce a komunikace rodičů se školou (9%). Ostatní názory pedagogů viz graf č. 25.

5.7 Ověření platnosti hypotéz

V této kapitole vyhodnotíme předem stanovené hypotézy, které byly rozděleny do šesti hlavních oblastí:

1. Osobní zkušenost se šikanou a výskyt šikany na škole

Hypotéza č. 1 (*pedagogové se během praxe neseťkali s případem šikany*) byla zkoumána prostřednictvím otázky č. 1. **Hypotéza se potvrzuje jen z části.** Podle výsledku výzkumu vyplývá, že se s šikanováním nikdy neseťkalo 66% učitelů. Dalších 29% dotazovaných se již během své praxe seťkalo s případem šikany – toto číslo není zcela zanedbatelné, proto tato hypotéza nebyla úplně respondenty podpořena. Zbytek učitelů nedokázalo posoudit, zda situace, se kterými se seťkali byla šikana nebo ne.

Hypotézu č. 2 (*pedagogové jsou toho názoru, že šikanování se občas na základní škole vyskytuje*) měla objasnit otázka č. 2. **Tato hypotéza se zcela nepotvrdila.** Ze všech zúčastněných respondentů 1. stupně si jich 42% myslí, že se šikana na škole občas vyskytuje. Ale ještě větší procento, celkem 46% učitelů, si myslí, že se šikana na škole vyskytuje pouze výjimečně. Tato hypotéza tedy také nebyla zcela dotazovanými podpořena.

2. Znalost pojmu šikana mezi dětmi 1. stupně ZŠ

Hypotéza č. 3 (*pedagogové si myslí, že žáci 1. stupně rozumí pojmu šikana*) se vázala k otázce č. 4. **Rovněž i tato hypotéza se potvrzuje jen z části.** 24% učitelů je přesvědčeno, že žáci dobře znají termín šikana a dokáží jej vysvětlit. Ale podstatně více dotazovaných, 45% učitelů, si myslí, že žáci dokáží vysvětlit jen trochu, co to je šikana. Významnou část tvoří i třetí skupina odpovídajících, 31% učitelů, kteří jsou toho názoru, že žáci spíše nevědí, co šikana znamená.

Hypotéza č. 4 (*pojem šikana dokáží vysvětlit žáci až od 3. ročníku ZŠ*) - zkoumáno pomocí dotazování žáků 1. stupně ZŠ. **Hypotéza se potvrdila.** 20% žáků z 1. ročníku a 29% žáků z 2. ročníku nevědělo, co znamená pojem šikana. Žáci z 1. a 2. ročníku dokázali jen částečně vysvětlit, co to je šikana, ale její pravou podstatu zatím

nedokáží objasnit. Mnozí za šikanu považují i krátkodobé obtěžování spolužáků či dočasné škádlení druhých jako např. schovávání cizích věcí, posmívání se někomu, brání svačín spolužákům, dělání úkolů za někoho jiného... Žáci z 3. ročníku již dokázali lépe objasnit, co je to šikana. Zcela nejlépe však pojem šikana zvládli vysvětlit žáci ze 4. a 5. ročníku (viz tabulky č. 3, 4, 5, 6, 7).

3. Preventivní metody proti šikaně používané na 1. stupni ZŠ

Hypotéza č. 5 (*do výuky pedagogové jako preventivní metodu proti šikaně nejčastěji zařazují kolektivní diskuse ve třídě a individuální rozhovory s žáky*) byla zkoumána pomocí otázky č. 5 a k ní náležící podotázky č. 5.a. **Hypotéza se výzkumem potvrdila.** Z výzkumu vyplynulo, že 92% pedagogů často nebo občas využívá preventivní metody. Tito dotazovaní přiznali, že jako prevenci šikany nejčastěji využívají kolektivní diskuse ve třídě a individuální rozhovory s žáky. Další preventivní metody měly již mnohem nižší zastoupení. Jelikož v této otázce mohli dotazovaní uvést více možností, není zde uvedeno procentuelní vyjádření.

4. Pozornost školy při prevenci proti šikaně

Hypotéza č. 6 (*pedagogové jsou přesvědčeni, že školy věnují zvýšenou pozornost prevenci proti šikaně i u žáků 1. stupně ZŠ*) se vážala k otázce č. 6. **Výsledky zkoumání tuto hypotézu zcela potvrdily.** Ze všech zúčastněných respondentů si jich 50% myslí, že jejich škola věnuje dostatečnou pozornost prevenci šikany již u žáků 1. stupně ZŠ. Dalších 45% respondentů se shodlo na odpovědi, že se jejich škola částečně soustředí na prevenci proti šikaně u žáků 1. stupně ZŠ.

Hypotéza č. 7 (*pedagogové ze všech škol vědí, že na škole mají minimální preventivní program proti šikaně, jeho obsah však dobře neznají*) byla vyhodnocována podle otázky č. 7 a podle podotázky č. 7.a k ní náležící. **Hypotéza se potvrdila pouze z poloviny.** Výsledky výzkumu ukazují, že 87% učitelů ví, že na jejich škole mají minimální preventivní program proti šikaně. Dalších 13% respondentů neví, zda nějaký program na škole mají. Z těchto dat vyplývá, že většina dotazovaných ví, že škola má tento program vypracovaný. Zde se tedy první část hypotézy potvrzuje. Další zkoumání mělo odhalit, zda učitelé znají obsah minimálního preventivního

programu. Hypotéza předpokládala, že učitelé obsah spíše znát nebudou, ale výzkum potvrdil opak. 51% z dotazovaných zná dobře obsah minimálního preventivního programu. 28% osob z výzkumného vzorku zná tento dokument částečně. Zde se tedy druhá část hypotézy nepotvrzuje.

Hypotézu č. 8 (*všechny školy nabízejí žákům dostatek mimoškolních aktivit*) zkoumala otázka č. 15. **Hypotéza byla podpořena odpověďmi respondentů.** Na základě všech zjištěných poznatků lze konstatovat, že školy žákům poskytují dostatek mimoškolních činností, to si myslí celkem 93% učitelů. Z těchto respondentů jich většina (65%) zvolila odpověď „ano“. Další respondenti (28%) vybrali odpověď „spíše ano“. Lze tedy tuto hypotézu považovat za potvrzenou.

5. Nejčastější příčina způsobující šikanování

Hypotézu č. 9 (*učitelé si myslí, že nejčastější příčinou způsobující šikanování mezi žáky je nedostatečná výchova dítěte v rodině a vliv ostatních kamarádů*) měla objasnit otázka č. 16. **Výsledky zkoumání tuto hypotézu potvrzují jen z části.** Získaná fakta ukazují, že nedostatečná výchova dítěte v rodině je podle učitelů jednou z nejčastějších příčin způsobující šikanování. Zde se tedy polovina hypotézy potvrzuje. Avšak druhá polovina hypotézy potvrzena nebyla, jelikož učitelé nepovažují vliv ostatních kamarádů za další klíčovou příčinu způsobující šikanování. Tuto skutečnost předčily jiné jevy, které považují učitelé za častější příčiny způsobující šikanování, jsou jimi např.: sledování násilných filmů, hraní násilných počítačových her nebo snaha být středem pozornosti. U této otázky bylo dovoleno vybrat více možností, proto zde není uvedeno procentuelní vyjádření.

6. Nejdůležitější skutečnost pro prevenci šikany

Hypotéza č. 10: (*podle pedagogů 1. stupně ZŠ je při prevenci šikany nejdůležitější dobrý vztah učitele s žáky*) Tato hypotéza byla zkoumána podle poslední dotazníkové otázky, ve které dotazovaní měli sami napsat, co je podle jejich názor nejdůležitější pro prevenci šikany. **Hypotéza se potvrzuje.** Nejvíce pedagogů z našeho výzkumného vzorku napsalo, že dobré a důvěrné vztahy ve třídě a k tomu se vztahující dobré klima třídy je velmi důležité pro prevenci šikany.

5.8 Doporučené postupy pro prevenci

Oblastí šikany a agresivity se zabývá spousta našich i zahraničních autorů. Rodiče i učitelé se v těchto publikacích dozví cenné informace, na co si dát pozor, jak předcházet tomuto problému a jaká existují efektivní řešení této problematiky. Všechny odborné knihy upozorňují na to, že výskyt šikany lze minimalizovat pomocí efektivní prevence.

Obecně žáci 1. stupně ZŠ nebyvají tou nejohroženější skupinou, co se šikany týče, nicméně si nemůžeme myslet, že mezi těmito dětmi žádné nebezpečí nehrozí.

Ze získaných dat z výzkumného šetření lze pro prevenci šikany doporučit:

Ve třídním kolektivu navodit dobré a důvěrné vztahy mezi učiteli a žáky a zároveň mezi žáky navzájem, postupem času vytvořit dobré klima třídy. Pozorovat třídní kolektiv a seznámit se s chováním jednotlivých žáků.

S žáky je nutná častá komunikace na toto téma. Nepředstírat, že se tento problém nikdy nevyskytuje. Vysvětlit žákům, jaká jsou rizika šikany a jaké mohou být následky. Upozornit je na to, že takové chování nikdo nebude tolerovat.

Seznámit děti s tím, jak rozumným způsobem využívat televizi a počítač a neustále jim klást na srdce, že fantastické scény, které se jim na obrazovce či monitoru ukazují jsou od reality úplně odlišné.

Neoponechat náhodě jakékoliv výstražné signály. Jestliže se objeví podezření, že se na škole něco takového děje, škola by měla šikanu řešit již v jejích náznacích a neměla by ji nechat rozbíjet do závažnějších forem.

Podmínkou efektivní prevence šikany je systémovost v prováděné prevenci. Pouze celistvá a soustavná prevence postupně povede děti k nezávadnému chování a k osvojení správného životního stylu.

Školy, které se soustředí na problematiku šikanování by neměly zapomínat na spolupráci s rodiči a také na spolupráci s různými institucemi zabývajícími se školním šikanováním. Školy by se také měly soustředit i na vzdělávání svých pracovníků v oblasti primární i sekundární prevence.

Rodiče se mají zajímat o to, co jejich dítě dělá ve svém volném čase, snažit se s ním často komunikovat, naslouchat mu a nechat ho vyjádřit svůj názor. Důvěrný vztah rodičů s dětmi je základem k odstraňování všech negativních sociálních jevů.

ZÁVĚR

O šikaně se obvykle říká, že tento fenomén bývá pouze dočasný. Je jisté, že snad na každé škole se šikana, nebo alespoň její náznaky, jednou za čas objeví. Nelze ji však nějak bagatelizovat nebo ji považovat za normální jev, kterým si musí projít každé dítě ve svém dětství. Nemůžeme se domnívat, že skutečnost šikany musíme zkrátka přijmout a že se s ní nedá nic dělat, protože, jak se všude tvrdí, šikana byla, je a bude nedělitelnou součástí našeho života.

Výsledky dotazníkového šetření měly posloužit k ověření předem vymezených hypotéz. Díky vysoké návratnosti dotazníků (cca 90%) mohou výsledky výzkumu vykazovat svou hodnotu.

Jedním z cílů bylo zjistit, jestli je šikana rozšířeným jevem na základních školách a zda mají pedagogové osobní zkušenost se šikanou. Výsledky zkoumání ukázaly, že čas od času se šikana na školách vyskytuje. Podle výzkumu měla téměř třetina dotazovaných učitelů osobní zkušenost se šikanou.

Závěrem tedy můžeme připomenout jen známé skutečnosti. Ve školách je nutné snažit se nejenom o odhalení šikany, ale zároveň usilovat o její předcházení. Je nezbytné, aby se školy soustředily na různá preventivní opatření. Preventivní aktivity mají být ve výchovně-vzdělávacím působení školy nedělitelnou složkou každodenní práce s žáky. Ve školách jsou všichni žáci přímým objektem preventivního působení, proto by se preventivní aktivity neměly podceňovat. Základní školy totiž tvoří v systému prevence nejvýznamnější roli. Základní školy se stávají jakousi „základnou“ pro životy jedinců.

Dalším záměrem bylo určit, jestli školy věnují pozornost prevenci šikany už na 1. stupni ZŠ. Skoro všichni učitelé se shodli na tom, že školy prevenci věnují zvýšenou pozornost, což je dobrá zpráva. Pracovníci škol tedy určitě vědí, že je lehčí a rovněž lacinější využívat prevenci šikany, než odstraňovat její následky.

Dalším cílem bylo zjistit, zda učitelé při výchově a vzdělávání uplatňují preventivní metody proti šikaně. Z výzkumu vyplynulo, že většina učitelů je uvědomělých a preventivní metody proti šikaně do výuky zařazuje, což je další dobrá zpráva. A právě tato práce měla poukázat na to, že prevence šikany není pouze bezvýznamnou formalitou.

V praxi jsem si ověřila, že učitelé mohou přispět k utváření bytosti dítěte a částečně tak ovlivnit i jeho život, zvláště pak učitelé 1. stupně ZŠ k tomu mají lepší předpoklady, protože mladší děti jsou ještě ovlivnitelné.

Škola by měla být místem, kde by se děti cítily dobře a bezpečně. K tomu mohou významně pomoci učitelé tak, že dětem budou naslouchat a že jim nechají prostor pro vyjádření jejich pocitů. Tím se vytvoří ve třídě kamarádské prostředí a odstraní bariéra strachu.

Dobrý učitel umí proniknout do světa dětí prožívá s nimi jejich radosti i starosti. Dobrý učitel umí žáky ocenit ale i taktně pokárat, umí vyzdvihnout přednosti každého žáka a dále se umí obrnit trpělivostí, která je v učitelském povolání nezbytná. Pro učitele je důležité porozumění, empatie, ale také láska k dětem.

Aby však učitel mohl proniknout do života žáků, musí mu být dána příležitost a čas. Pokud nebudou učitelé přetěžováni zbytečnými úředními záležitostmi, budou mít energii i prostor na to, aby se žákům naplno věnovali. Škola a náplň učitelovy práce by se neměly stát pouze byrokratickým úřadem - to je ovšem otázka pro vedení školy a další školské instituce.

„Ochránit slabé před silnými a bezohlednými, ať už jde o šikanu, nebo o jakékoli jiné formy ubližování, vytvořit ve třídě prostředí bezpečí a pohody pro všechny děti, poskytnout jim zkušenost života v pospolitosti, kde vládne řád a spravedlnost, to je základní úkol výchovy a celé školní práce v demokratické společnosti. Je to zároveň základ skutečné demokracie pro budoucí generace“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 119).

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

BENDL, S.: *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

BENDL, S.: *Školní kázeň, metody a strategie*. Praha: ISV nakladatelství, 2001. ISBN 80-85866-80-3.

BOURCET, S., GRAVILLONOVÁ, I.: *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě*. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8.

FIELDOVÁ, E., M.: *Jak se bránit šikaně*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.

GILLERNOVÁ, I. a kol.: *Slovník základních pojmů z psychologie*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 2000. ISBN 80-7168-683-2.

KALINSKÁ, L., KALINSKÝ, J. a kol.: *Násilie v rodině a v škole. Monografia študií a príspevkov odborného seminára*. Nitra: Fakulta socialnych vied UKF, Katedra pedagogickej psychológie, 2003. ISBN 80-8050-611-6.

KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J.: *Vzpouora deprivantů*. Praha: Makropulos, 1996. ISBN 80-901776-8-9.

KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.

KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.

KOLÁŘ, M.: *Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních*. Praha: MŠMT ČR, 2003.

KOLÁŘ, M.: *Školní program proti šikanování. Zkrácená závěrečná zpráva projektu MŠMT: Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních*. <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>.

KYRIACOU, C.: *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2003.
ISBN 80-7178-945-3.

Media4u Magazine, 1/2009. Čtvrtletní časopis pro podporu vzdělávání.
<http://www.media4u.cz/mm012009.pdf>.

Minimalizace šikany. Informační portál o šikaně na školách.
<http://www.minimalizacesikany.cz>.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, č. j.: 14514/2000 – 51. Praha: Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy České republiky, 2000.

OSPOD.info. Orgán sociálně-právní ochrany dětí. <http://www.ospod.info>.

PÖTHE, P.: *Dítě v ohrožení*. 2. roz. vyd. Praha: G PLUS G, 1999.
ISBN 80-86103-21-8.

ŘÍČAN, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995.
ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P.: *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010.
ISBN 978-80-247-2991-6.

VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2002,
ISBN 80-7178-678-0.

SEZNAM GRAFŮ A TABULEK

Seznam grafů:

Graf č. 1 – Rozdělení respondentů podle pohlaví	str. 30
Graf č. 2 – Rozdělení respondentů podle třídnictví	str. 30
Graf č. 3 – Rozdělení respondentů podle délky praxe	str. 31
Graf č. 4 – Celkem odpovídajících žáků z jednotlivých ročníků	str. 32
Graf č. 5 – Vyhodnocení otázky č. 1	str. 32
Graf č. 6 – Vyhodnocení podotázky č. 1	str. 33
Graf č. 7 – Vyhodnocení otázky č. 2	str. 34
Graf č. 8 – Vyhodnocení otázky č. 3	str. 34
Graf č. 9 – Vyhodnocení otázky č. 4	str. 35
Graf č. 10 – Vyhodnocení otázky č. 5	str. 37
Graf č. 11 – Vyhodnocení podotázky č. 5	str. 38
Graf č. 12 – Vyhodnocení otázky č. 6	str. 39
Graf č. 13 – Vyhodnocení otázky č. 7	str. 40
Graf č. 14 – Vyhodnocení podotázky č. 7	str. 40
Graf č. 15 – Vyhodnocení otázky č. 8	str. 41
Graf č. 16 – Vyhodnocení otázky č. 9	str. 42
Graf č. 17 – Vyhodnocení otázky č. 10	str. 43
Graf č. 18 – Vyhodnocení podotázky č. 10	str. 43
Graf č. 19 – Vyhodnocení otázky č. 11	str. 44
Graf č. 20 – Vyhodnocení otázky č. 12	str. 45
Graf č. 21 – Vyhodnocení otázky č. 13	str. 46
Graf č. 22 – Vyhodnocení otázky č. 14	str. 46
Graf č. 23 – Vyhodnocení otázky č. 15	str. 47
Graf č. 24 – Vyhodnocení otázky č. 16	str. 48
Graf č. 25 – Vyhodnocení otázky č. 17	str. 49

Seznam tabulek:

Tabulka č. 1 – Zúčastnění respondenti v dotazníkové metodě	str. 30
Tabulka č. 2 – Zúčastnění respondenti ve výzkumné otázce	str. 31
Tabulka č. 3 – Vyhodnocení odpovědí žáků 1. ročníků	str. 36
Tabulka č. 4 – Vyhodnocení odpovědí žáků 2. ročníků	str. 36
Tabulka č. 5 – Vyhodnocení odpovědí žáků 3. ročníků	str. 36
Tabulka č. 6 – Vyhodnocení odpovědí žáků 4. ročníků	str. 36
Tabulka č. 7 – Vyhodnocení odpovědí žáků 5. ročníků	str. 36

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

Příloha č. 1 – Instrukce k vyplnění dotazníku	str. 60
Příloha č. 2 – Dotazník pro učitele 1. stupně ZŠ	str. 61
Příloha č. 3 – Smlouva a charta proti násilí a šikaně ve škole	str. 64
Příloha č. 4 – Různé úrovně školní prevence	str. 66

Příloha č. 1

INSTRUKCE K VYPLNĚNÍ DOTAZNÍKU

Vážené kolegyně, milí kolegové,

jmenuji se Kateřina Pecháčková, jsem učitelka 1. stupně ZŠ a zároveň dálkově studuji obor Sociální pedagogika na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích.

Tímto bych Vás chtěla požádat o vyplnění krátkého dotazníku, který se týká fenoménu šikany na školách.

Výsledky dotazníku budou použity pro moji bakalářskou práci na téma „Specifika prevence šikany na 1. stupni ZŠ“.

Myslím si, že podchytit šikanu v raném stádiu je pro učitele velmi důležité, proto mě zajímá, zda již na 1. stupni ZŠ existují nějaká preventivní opatření proti šikaně.

Dotazník je určen pro všechny učitele 1. stupně ZŠ.

V dotazníku prosím vybírejte jednu odpověď (pokud není uvedena možnost výběru více variant). Odpověď zakroužkujte nebo jinak zvýrazněte, popř. odpověď vepište. Odpovídejte prosím upřímně, dotazník je zcela anonymní, slouží pouze k výzkumu.

Předem Vám mnohokrát děkuji za Váš čas a za upřímné vyjádření Vašeho názoru!

Mgr. Kateřina Pecháčková

Příloha č. 2

DOTAZNÍK PRO UČITELE 1. STUPNĚ ZŠ

Název školy: _____ a) učitelka b) učitel

Délka Vaší praxe ve školství? _____ Jste třídním učitelem? a) ano b) ne

1) Setkal/a jste se Vy osobně během Vaší praxe se šikanou na 1. stupni ZŠ?

a) ano b) ne c) nemohu posoudit

1.a) Pokud jste se s šikanou setkali, prosím stručně popište případ.

2) Ve Vaší škole se šikanování dá považovat za problém, který se vyskytuje:

a) velmi často d) výjimečně
b) často e) nikdy
c) občas f) nevím

3) Kolikrát jste musel/a na této škole řešit případ šikany?

a) nikdy d) 3x
b) 1x e) 4x – 5x
c) 2x f) více než 5x

4) Myslíte si, že žáci na 1. stupni ZŠ rozumí významu slova šikana?

a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) nevím

5) Zařazujete do výuky (či mimo ni) preventivní aktivity proti šikaně?

a) ano, velmi často d) pouze výjimečně
b) ano, často e) nikdy
c) ano, občas f) nevím

5.a) Pokud ano, jaké preventivní metody nejčastěji využíváte? (možno vybrat více odpovědí)

a) kolektivní diskuse	f) individuální rozhovory s žáky
b) modelové scénky	g) přednášky či besedy s odborníky
c) pořady v médiích	h) mimoškolní aktivity se žáky
d) projektové metody	i) mimoškolní akce pro žáky a rodiče
e) dotazníkové metody	j) jiné (jaké) _____

6) Věnuje Vaše škola dostatečnou pozornost prevenci proti šikaně již u žáků 1. stupně ZŠ?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) nevím

7) Má Vaše škola vypracovaný nějaký minimální preventivní program proti šikaně?

- a) ano b) ne c) nevím

7.a) Pokud ano, znáte jeho obsah?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

8) Působí na Vaší škole nějaký preventista, který se zaměřuje na šikanování?

- a) ano b) ne c) nevím

9) Pořádají se na Vaší škole odborná školení (semináře) k prevenci šikany, kterých se mohou zúčastnit i učitelé 1. stupně ZŠ? Popř. vysílá škola i učitele 1. stupně ZŠ na odborná školení (semináře) někam mimo školu?

a) velmi často	d) výjimečně
b) často	e) nikdy
c) občas	f) nevím

10) Absolvoval/a jste během Vaší působnosti na této škole nějaké odborné školení (seminář) týkající se této problematiky?

- a) ano b) ne

10.a) Pokud ano, kolikrát?

- a) 1x b) 2x c) 3x d) 4x – 5x e) více než 5x

11) Kde jste získal/a nejvíce informací o prevenci proti šikanování? (možno vybrat více odpovědí)

- a) z knih, novin, časopisů... e) z odborných školení, seminářů, přednášek...
b) z televizních pořadů f) konzultací s odbornými pracovníky
c) z internetu g) využitím služeb specializovaných institucí
d) od kolegů ze školy h) někde jinde (kde) _____

12) Máte ve Vaší škole k dispozici dostatek literatury zabývající se problematikou šikany?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) nevím

13) Prohlubujete si sám/sama své znalosti týkající se této problematiky?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

14) Nabízíte Vaším žákům dostatek příležitostí, aby za Vámi přišli a svěřili se se svými problémy?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) nevím

15) Nabízí Vaše škola žákům dostatek mimoškolních aktivit?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) nevím

16) Jaká je podle Vás asi nejčastější příčina způsobující šikanování mezi dětmi 1. stupně ZŠ? (možno vybrat více odpovědí)

- a) nedostatečná výchova dítěte v rodině e) snaha být středem pozornosti
b) sledování násilných filmů f) nedostatek empatie k ostatním
c) hraní násilných počítačových her g) nuda
d) vliv ostatních kamarádů h) jiná příčina (jaká) _____

17) Prosím stručně napište, co je podle Vás to nejdůležitější pro prevenci šikany na 1. stupni ZŠ. _____

Příloha č. 3

ŠKOLNÍ SMLOUVA A CHARTA PROTI NÁSILÍ A ŠIKANĚ VE ŠKOLE

Je možné zavést si ve třídě určitá komunitní pravidla prostřednictvím tzv. žákovské smlouvy. Žáci s třídním učitelem si sami mohou vytvořit určitá třídní pravidla nebo si mohou vybrat z několika nabízených možností, které jsou dostupné v odborné literatuře. Všichni ve třídě se pak pod tato pravidla podepíší a vzniká jim tak povinnost tato pravidla dodržovat.

Bendl cituje např. tento vzor školní smlouvy:

1. Nebudeme tolerovat šikanování nebo utlačování jakéhokoliv druhu.
2. Budeme uznávat druhé bez ohledu na rasu, náboženství, kulturu nebo postižení.
3. Když uvidíme, že je někdo šikanován, neprojdeme pouze kolem – buď se šikanování pokusíme zarazit, nebo půjdeme pro pomoc.
4. Nedovolíme, aby šikanování nebo utlačování vstupovalo do školy, ani aby z ní vystupovalo, ať již školním autobusem, hromadnou dopravou nebo pěšky.
5. Ponecháme na hřišti klidný prostor pro ty, kteří nechtějí běhat nebo se účastnit nějaké hry.
6. Pokud budeme rozčilení, v tísní, nebo budeme prostě potřebovat čas na uklidnění nebo promyšlení nepříjemné situace, budeme používat místa vyhrazeného pro uklidnění.
7. Nebudeme znečišťovat školní majetek nebo na něj kreslit (zdi, záchody, knihy atd.).
8. K druhým se budeme chovat přátelsky, i když to nejsou naši kamarádi, a k novým spolužákům se budeme chovat tak, aby cítili, že jsou vítáni.
9. Na školních výletech se budeme chovat způsobem, který bude dělat čest naší škole.
10. Jednou týdně budeme ve třídě pořádat diskusní skupinu, na které budeme hovořit o všech problémech, které nám dělají starosti.
11. Budeme upřímní, když budeme dotázáni na cokoliv, co jsme skutečně nebo domněle udělali (Parryová, Carringtonová in Bendl, 2001, s. 134, 135).

Dále je možné v oblasti prevence proti šikaně na školách vytvořit určitou listinu, která vyzývá žáky chovat se čestně a nenásilně. Bendl cituje tento příklad charty proti šikanování:

1. Nebudeme tolerovat šikanování.
2. Budeme se šikanováním vážně zabývat.
3. Když budeme oznamovat šikanování, učitelé nás pozorně vyslechnou.
4. Máme právo na to, abychom bezpečně cestovali do školy a ze školy, aniž bychom byli šikanováni.
5. Nebudeme ostatní ponižovat ani umlčovat.
6. Nebudeme ostatní posuzovat jenom podle vzhledu.
7. Budeme uznávat druhé bez ohledu na rasu, náboženství, kulturu, postižení...
8. Jsme „škola, která se nebojí mluvit“ – šikanování je příliš vážná věc, než abychom ji neoznámili (Parryová, Carringtonová in Bendl, 2001, s. 135).

Příloha č. 4

RŮZNÉ ÚROVNĚ ŠKOLNÍ PREVENCE

Prevence na úrovni jednotlivců

Občasné osobní rozhovory s dětmi se osvědčí třídním učitelům, kteří chtějí lépe poznat svou třídu a vztahy mezi dětmi. „Únosné je zvát si každý týden jednoho žáka, přičemž se rozumí samo sebou, že učitel přijme k rozhovoru i žáka, který není na radě. Učitel se zajímá o žákovy starosti i radosti, plány, problémy se spolužáky atd. Nenapomíná ho a svůj nesouhlas vyjádří, jen když to považuje za naprosto nutné. Rozhovor zbytečně neprotahuje. – Tyto rozhovory nejsou ztrátou času, naopak mohou ušetřit mnoho času stráveného velmi nepříjemným řešením rozmanitých výchovných problémů, kterým se individuálními kontakty předejde. Individuální rozhovory zde zdůrazňujeme kvůli jejich roli v prevence šikany. Jednak nám často umožní poznat šikanované dítě, jednak jsou dobrou příležitostí dát prosociálnímu, oblíbenému a vlivnému žákovi „pod ochranu“ spolužáka, který má ve třídě špatnou pozici a mohl by se stát obětí šikany“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 117).

Práce s oběťmi popř. potencionálními oběťmi

Žákům, především obětem a nebo možným obětem šikanování, je dle Bendla nutné „poskytnout možnost nácviku konstruktivního zvládnání vzájemných konfliktů a nácvik potřebných sociálních dovedností. Na začátku šikanování, zejména, když nás někdo napadá pouze slovně, stojí např. za pokus útočníka ignorovat. Může se totiž stát, že jakmile přestane na jeho urážlivé poznámky reagovat, přestane ho to bavit. Další věc, kterou je možno použít, je vzepřít se agresorovi, neboť v takovém případě zde existuje šance, že si šikanující řekne, že mu za to nestojíme“ (Bendl, 2003, s. 103).

Říčan si klade otázku: Kdo se snadno stává obětí, kdo je ohrožen šikanou? „Jsou to, jak už víme, především žáci nějakým způsobem „slabí“: fyzicky, rozumově, esteticky, tím, že svým zjevem a chováním nedovedou vzbudit sympatie dětí ani dospělých. Plaší, izolovaní, patřící k menšinové národnosti, náboženství nebo rase.

Učitel má a může důsledně sledovat strategii založenou na podpoře outsiderů. Může si záměrně všimnout dětí plachých, úzkostných, nějak handicapovaných, méně chápavých, izolovaných... Může využívat každé možnosti, aby je povzbudil, dodal jim odvahy, posílil jejich sebevědomí, ujistil je, že jsou stejně hodnotné, jako ti ostatní. Dát jim příležitost v něčem vyniknout, zapojit je do nějaké společné činnosti a umožnit jim zapadnout lépe do kolektivu“ (Říčan, 1995, s. 73).

Práce s agresory popř. potencionálními agresory

„Děti, které se zúčastnily závažné šikany nebo ji dokonce zosnovaly, představují velmi vážný a složitý pedagogický problém. Nesmíme je odsoudit a „odepsat“ ani tehdy, když se nám jejich jednání oškliví a je pro nás nepochopitelné, jak si mohly počínat tak krutě“ (Říčan, 1995, s. 87).

S agresory je třeba začít cíleně pracovat. „Posilování sebevědomí a budování sebedůvěry se netýká jen obětí, nýbrž i agresorů. Posílení sebevědomí agresorů (podobně jako ostatních dětí) napomáhá častější užívání pochvaly (oceňujeme jejich nezávadné chování a zvláště je chválíme, pokud pozorujeme, že zvládly svou impulzivitu v provokující situaci), Je dobré je zaměstnat činnostmi, která je pro ně atraktivní a ve které mohou být úspěšné, příp. ve které mohou vyniknout (vhodná je práce s materiálem, ať už se dřevem nebo hlinou). Vhodné je učení sociálním dovednostem, které jim umožní dosahovat uspokojení konstruktivní činností“ (Bendl, 2003, s. 115).

Spolupráce s rodiči

Při řešení šikany by bylo vhodné, aby pedagogové seznámili s tímto problémem rodiče popř. i další komunitu lidí. Je jisté, že na dítě mají největší vliv právě rodiče, a proto by měli figurovat v různých preventivních opatřeních nebo vhodně pomoci při řešení problémů tohoto druhu.

Ne všichni rodiče bývají dostatečně poučeni o tom, jaká rizika s sebou šikana přináší. Nemívají dostatek informací o tomto sociálně patologickém jevu, a proto si mnohdy ani nemusí uvědomit, že agresorem, obětí či svědkem šikany se může stát i jejich dítěte. Proto je ani nenapadne, dát dítěti rady, jak se mají zachovat v určité situaci. Když už se problém na škole objeví, obvykle rodina bývá, nebo by alespoň měla

být, tím prvním, kdo zjistí, že s dítětem není něco v pořádku. Rodiče, kteří si svých dětí všimají, musí za čas zjistit, že dítě se nechová tak, jak je obvyklé, že něco tají atd.

Najdou se však i tací rodiče (agresorů, obětí či rodiče dětí přihlížejících šikaně), kteří k šikaně vyjádří lhostejný přístup nebo se ji dokonce snaží ignorovat. Jen proto, aby se jejich dítě nedostalo do problémů. Nicméně tento problém by rodiče neměli podceňovat, protože do mašinérie šikanování se může dostat i jejich dítě. A ani na tom nic nemění fakt, že dítě může být z velice spořádané rodiny.

Proto je nutná oboustranná komunikace školy a rodičů. Jestliže by ani škola neposkytovala rodičům dostatek informací o šikaně a podceňovala význam rodiny při řešení tohoto problému, mohli by se brzy všichni účastníci dostat do začarovaného kruhu.

„Spolupráce rodiny a školy se však v případě problematiky šikanování štěpí přinejmenším na dvě základní roviny. Obvykle se první rovina týká spolupráce se všemi rodiči, druhá rovina potom spolupráce s vybranými skupinami rodičů. Z rodičů jako celku, neboť všichni se mohou zapojit do preventivních aktivit, se to týká zejména rodičů obětí a rodičů agresorů“ (Bendl, 2003, s. 160).

„Pokud se týká první roviny spolupráce, jeví se jako samozřejmé, že ze strany školy je potřebné, aby se snažila být v úzkém kontaktu se všemi rodiči, aby je různými cestami informovala o fenoménu šikany (přednášky, besedy, informační letáčky...). Seznámila je s tím, co škola podniká v oblasti prevence a řešení šikanování (program proti šikanování) a také jim poradila, co mají dělat, dozvědí-li se o šikaně, zjistí-li, že je jejich dítě (nebo cizí dítě) obětí nebo agresorem. V tomto případě je vhodné sdělit rodičům adresy a telefonní kontakty na instituce, které se problematikou šikanování zabývají. Tato činnost spadá do oblasti osvěty, která je určena pro rodiče všech žáků. Druhá rovina spolupráce školy a rodiny se týká komunikace školy s rodiči obětí a agresorů, jakož i spolupráce těchto dvou skupin rodičů mezi sebou“ (Bendl, 2003, s. 161).

„Konkrétní a smysluplnou věcí, kterou může škola udělat proti šikaně, je upozorňovat rodiče, např. v rámci třídních schůzek, popř. prostřednictvím různých besed s přizvanými odborníky, na znaky chování dětí, které mohou být varovnými signály šikanování“ (Bendl, 2003, s. 161).

Prevence ve školním životě mimo vyučování

Prevence ve školním životě i mimo vyučování je podle Koláře tou nejdůležitější. Tvrdí, že „základním předpokladem účinného boje proti šikanování je celoškolský přístup. Je tedy samozřejmé, že speciální program se nemůže odehrávat pouze ve třídách, ale měl by se stát přirozenou součástí života dětí v celé škole a ve všech činnostech, které škola pořádá a zodpovídá za ně. Je důležité zahrnout do školního života veškeré dění, které přesahuje rámec oficiální činnosti třídy – jsou to například přestávky, čas kolem oběda, školní komunita, dětský parlament, klubová činnost, školní družina a další mimoškolní aktivity – jako např. projekty, sportovní soutěže, kroužky, návštěva filmových a divadelních představení, výlety, škola v přírodě, zájezdy na hory a podobně“ (Kolář, Školní program proti šikanování, zdroj: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>).

Prevence v třídních hodinách

Kolář soudí, že „je velká chyba, že na školách upadá význam průběžných třídních hodin pro preventivní práci se žáky. Jak víme, dříve byly třídní hodiny považovány za ideologickou formalitu. Proto byly na většině škol zrušeny. Kvalifikované třídní hodiny považujeme za alfu a omegu úspěchu programu – zastavení epidemie šikanování, významného snížení násilí mezi žáky. V tomto prostoru lze nejučinněji ovlivňovat pozitivně vztahy mezi dětmi a uplatnit metody osobnostně sociální výchovy“ (Kolář, Školní program proti šikanování, zdroj: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>).

Třídní hodiny nesou v sobě velký potenciál, všem přítomným by mělo jít o to, aby se všichni cítili ve své třídě dobře. Vzniká vzájemná důvěra mezi učitelem a žáky a tím se zlepšuje i klima ve školní třídě. Ve třídních hodinách se vytvoří se vzájemné vazby a dobré vztahy mezi celou třídou. Učitel vnímá i způsob sociální komunikace mezi žáky. Třídní hodiny nabízí více času na neformální rozebrání různých druhů sociálně patologických jevů. Je zde i více času na skupinovou diskusi. Ke zmapování třídní situace může učitel provést s žáky anonymní dotazník, který zjistí zamoření šikanou a či vytvořit sociogram třídy. Žáci si mohou zkusit různé modelové situace, jak řešit určité negativní jevy. Tyto hodiny nabízejí i vhodný prostor pro cílenou prevenci.

Měla by zde být i sdělena možnost pomoci dětem při obtížích – promluvit si o tom, kde hledat pomoc, koho a kam se obrátit v případě nesnází.

Samozřejmě součástí preventivních opatření v těchto hodinách je podle Bendla informování žáků o linkách důvěry včetně sdělení kontaktních adres a telefonních čísel, na která se mohou v případě potřeby obrátit (dnes je mají žáci znát společně s telefonními čísly požárníků, policie a lékařské záchranné služby) (Bendl, 2003, s. 77).

Ochranný režim školy jako celku

Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j.: 14 514/2000-51, Čl. 3 (in Bendl, 2003) ukládá tento základní ochranný režim ředitelům škol:

Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování. Vychází se přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu metodického pokynu ministra k prevenci sociálně patologických jevů součástí minimálního preventivního programu školy. V rámci účinné prevence šikanování je při přípravě a realizaci celoškolské strategie důležité zejména:

Zajistit účast školního metodika prevence a případně i dalších učitelů v akreditovaných kurzech k problematice šikanování. Školní metodik prevence bude zodpovídat za informovanost všech pedagogických pracovníků školy nebo školského zařízení o dané problematice. Bude se podílet na řešení případů šikanování a pomáhat kolegům zvládnout základní postup a strategii při řešení konkrétních situací. Navodit úzkou spolupráci mezi žáky, rodiči a pedagogy a jasně vymezit možnosti oznamovat i zárodky šikanování (při zachování důvěrnosti takovýchto sdělení).

Ve školním řádu stanovit pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.

Zajistit v souladu s pracovním řádem dozor pedagogů o přestávkách, před začátkem vyučování, po jeho skončení i během osobního volna.

Seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikanování, vést pečlivou evidenci všech případů agresivního chování a šikanování mezi spolužáky (školní metodik prevence, výchovný poradce).

Dále také aktivně zapojit do prevence šikanování i nepedagogické pracovníky.